

Pro-poor turizam: smanjivanje siromaštva ili eksploatacija siromašnih

Car, Sandra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:064752>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

SANDRA CAR

**PRO – POOR TURIZAM: SMANJIVANJE
SIROMAŠTVA ILI EKSPLOATACIJA
SIROMAŠNIH?**

Diplomski rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

SANDRA CAR

**PRO – POOR TURIZAM: SMANJIVANJE
SIROMAŠTVA ILI EKSPLOATACIJA
SIROMAŠNIH?**

Diplomski rad

**JMBAG: 0303087089 ,izvanredna studentica
Studijski smjer: Turizam i razvoj**

**Predmet: Turizam događaja
Znanstveno područje: Društvene znanosti
Znanstveno polje: Sociologija
Znanstvena grana: Sociologija turizma**

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mauro Dujmović

Pula, travanj 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana, kandidatkinja za magistru poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojeg vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojeg necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Sandra Car

U Puli, travanj 2021. godine

IZJAVA

O korištenju autorskog djela

Ja, Sandra Car, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Pro – poor* turizam: Smanjivanje siromaštva ili eksploatacija siromašnih? koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnog pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, travanj 2021.

Potpis

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	5
1. UVOD.....	1
2. PRO-POOR TURIZAM – DEFINIRANJE I POLAZNE PRETPOSTAVKE.....	3
2.1. Pro – poor turizam kao instrument ubrzanja ekonomskog razvoja	5
2.2. Strategije pro – poor turizma	7
2.3. Faktori utjecaja <i>pro - poor</i> turizma.....	9
3. ULOGA TURIZMA U SMANJIVANJU SIROMAŠTVA.....	12
3.1. Turizam kao faktor održivog razvoja.....	14
3.2. Novi izazovi u borbi protiv siromaštva	17
3.3. Etička komponenta turizma	20
3.4. Novi pogledi na turizam.....	22
4. POZITIVNI I NEGATIVNI UTJECAJI PRO - POOR TURIZMA.....	25
4.1. Pozitivni utjecaji pro - poor turizma	28
4.2. Negativni utjecaji pro – poor turizma.....	30
4.3. Primjeri dobre prakse pro – poor turizma.....	32
4.4. Primjeri loše prakse pro – poor turizma	39
5. REDUCIRA LI PRO – POOR TURIZAM SIROMAŠTVO?	46
5.1. Problemi u implementaciji strategija pro – poor turizma.....	47
5.2. Mogućnosti povećanja participacije siromašnog lokalnog stanovništva.....	50
5.3. Sugestije za daljnji razvoj pro – poor turizma.....	54
6. ZAKLJUČAK	60
LITERATURA.....	62
POPIS TABLICA.....	68
POPIS GRAFIKONA.....	69

POPIS SLIKA.....	70
SAŽETAK.....	71
SUMMARY	72

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je *pro – poor* turizam: smanjivanje siromaštva ili eksploatacija siromašnih? Cilj rada je definirati *pro – poor* turizam, te njegov utjecaj na siromaštvo, odnosno da li utječe na smanjivanje siromaštva, ili utječe na eksploataciju siromašnih. Uz navedeno, pokušat će se utvrditi na koji način *pro - poor* turizam može doprinijeti smanjenju siromaštva u svijetu i utvrditi trenutno i činjenično stanje *pro - poor* turizma, što će se učiniti kroz teorijsku podlogu i brojne primjere iz prakse. *Pro - poor* turizam je turizam koji generira neto korist za siromašne. Navedeni pristup ne podrazumijeva samo ekonomsku korist, već i aktivno sudjelovanje u stvaranju pozitivnog socio - kulturnog okruženja, kao i u zaštiti životne sredine ljudi. Spona koja povezuje turizam i smanjivanja siromaštva prvi je put prepoznata 1970-tih, međutim tek potkraj 1990-tih godina pojavom koncepta *pro - poor* turizma, odnosno turizma koji bi trebao pomoći siromašnima, naglašena je socijalna crta ove financijski dominantne branše. Turizam kao skup odnosa i pojava ima veliki utjecaj na globalnu ekonomiju, stoga implementacija ciljeva smanjenja siromaštva kroz *pro - poor* turizam ima veliku ulogu u razvoju suvremenog turizma. Sustavan rad na smanjenju globalnog siromaštva, nameće se kao jedan od primarnih ciljeva u suvremenom socio - ekonomskom okruženju. Na navedenom problemu trebale bi raditi razvijene zemlje, ali svakako i zemlje u razvoju. Strategije koje sadrže ciljeve za povećanje socio - ekonomskih koristi za lokalno stanovništvo, nikad nisu bile važnije. Godina 2020. doprinijela je ponovnom rastu stope ekstremnog siromaštva u svijetu, na što je direktno utjecala globalna pandemija virusa COVID – 19. Naime, 20 godina prije pandemije navedeni trend ekstremnog siromaštva prikazivao se negativnim. Kao i svaki koncept, tako i ovaj ima svoju protutežu, odnosno izazove koji se javljaju u okviru istog, a koji se ne smiju zanemariti. Identifikacija takvih kritičnih točaka predstavlja inicijalni korak ka njihovom rješavanju, kao i poboljšanju postojećih strategija.

Predmet istraživanja u ovome radu je identifikacija osnovnih determinanti *pro-poor* turizma. Pokušat će se kroz sintezu i evaluaciju pozitivnih i negativnih aspekata *pro -poor* turizma sugerirati smjernice za daljnji razvoj, pogotovo u okviru podjednakih pozitivnih učinaka na investitore, lokalno stanovništvo i turiste.

Slijedom navedenog, a u skladu s prethodno definiranim ciljem rada, uspostavljaju se sljedeće hipoteze koja će se u radu dokazivati i biti nit vodilje prilikom pisanja istog:

H1: Pro - poor turizam je instrument ubrzanja ekonomskog razvoja, pri čemu zahtjeva kreiranje strategija, u kojima je poseban naglasak na analizi faktora koji pozitivno utječu na razvoj pro - poor turizma.

H2: Turizam ima veoma važnu ulogu u smanjivanju siromaštva, te je važan faktor održivog razvoja. U ulozi smanjenja siromaštva turizam se danas susreće sa brojnim izazovima, pri čemu se posebna pažnja usmjerava na etičku komponentu turizma.

H3: Utjecaji pro – poor turizma mogu biti pozitivni i negativni. U praksi postoje primjeri dobre i loše prakse pro – poor turizma.

H4: Pro – poor turizam ima probleme u implementaciji strategija pro – poor turizma, čime se može utjecati na povećanje siromaštva lokalnog stanovništva. Pro – poor turizam ima značajan prostor za napredak u budućnosti.

Rad je tematski podijeljen na ukupno 4 glavne cjeline. Nakon uvoda, u drugoj cjelini obrađuje se *pro – poor turizam* u općenitom smislu kroz teorijsku podlogu, dok se u trećoj cjelini obrađuje siromaštvo s naglaskom na aktualnu situaciju s globalnom pandemijom uzrokovanom virusom COVID-19, jer je siromaštvo u bliskom međuodnosu s *pro – poor turizmom*. U četvrtoj cjelini analiziraju se pozitivni i negativni aspekti *pro – poor turizma* i navode se primjeri iz prakse, dok se u petoj cjelini evaluiraju rezultati na temelju analizirane problematike i sugeriraju preporuke za daljnji razvoj *pro – poor turizma*. U zaključku se nalaze zaključna razmatranja zadane tematike.

2. PRO-POOR TURIZAM – DEFINIRANJE I POLAZNE PRETPOSTAVKE

Pro - poor turizam uobičajeno se može definirati kao turizam koji generira neto korist za siromašne, ali ne samo ekonomsku korist, već sudjeluje i u stvaranju pozitivnog socio - kulturnog okruženja, a doprinosi i zaštiti životne sredine.¹ Siromaštvo je aktualno pitanje u suvremenom svijetu, a isto se spominje i u kontekstu međunarodnog turizma. Razvijene zemlje i zemlje u razvoju trebale bi sustavno raditi na problemu siromaštva, odnosno pronaći modalitete kako bi se isto smanjilo. Turizam koji je širok pojam, ima veliki utjecaj na globalnu i lokalnu ekonomiju, a upravo zbog toga bi se implementacija ciljeva za smanjenje siromaštva trebala provoditi kroz različite i kvalitetne strategije *pro - poor* turizma, te strategije razvoja turizma općenito.

Strategije su značajne jer bi trebale:²

- značajno doprinijeti većem ekonomskom i socio - kulturološkom blagostanju lokalnog stanovništva na mjestu gdje se turizam provodi; u najvećoj mjeri se to odnosi na slabije razvijene zemlje, kao što su npr. zemlje Afrike, gdje se primjećuje kako je velika većina stanovništva na samom rubu materijalne egzistencije,
- doprinijeti tome da se turisti uključuju u svakodnevne poslove i život siromašnog stanovništva, što uvelike može povećati njihovu empatiju prema takvim, ugroženim skupinama ljudi; važno je da se i druge zemlje uključuju u sustavno smanjenje stope siromaštva, kako bi se globalno blagostanje ljudi podignulo na viši nivo.

Pro - poor turizam trebao bi unaprijediti veze između poslovnog svijeta i lokalnog stanovništva, tako što bi lokalno stanovništvo efikasnije participiralo u samom razvoju turizma destinacije. Uz to, lokalno stanovništvo bi u okviru ovakve vrste turizma trebalo više sudjelovati u stvaranju profita koji proizlazi iz turizma. Uz navedeno, ne smije se

¹ Škrabić, I., Tomka, D., Milošević, S., *Princip pro – poor turizma – analiza pozitivnih i negativnih aspekata*, 2014., Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, TIMS acta 8, (str. 177.-185.), str. 177., dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2014/1452-94671402177S.pdf> (26.02.2021.)

² Ibidem, str. 178.

zanemariti povećanje zaposlenosti lokalnog stanovništva i sudjelovanje u donošenju odluka povezanih s razvojem turizma.

Važni faktori koji imaju utjecaj na ekonomsku uključenost lokalnog stanovništva su profit, zaposlenost, održivost, životna sigurnost, politika te očuvana životna sredina. Turističke aktivnosti dopunjuju sa sezonskim aktivnostima koje uključuju poljoprivredu, ribarstvo i stočarstvo. Suvremenog turista sve više zanima na koji način može sudjelovati u promjeni načina života lokalnog stanovništva, dok ga je u prošlosti većinom interesirala samo osobna korist, odnosno što destinacija njemu može ponuditi. Navedeno ukazuje na pojavu "novih" i suvremenih turista koji imaju potrebu upoznati način života lokalnog stanovništva, njihovu kulturu, materijalnu i nematerijalnu baštinu te običaje.³ Prilikom kreiranja *pro - poor* strategija, nosioci trebaju biti svi zainteresirani dionici unutar same turističke destinacije. Naglasak bi se trebao staviti na lokalno, siromašno stanovništvo, kao i na organizacije koje spajaju poslovni sektor (posebice manje obrte) u veću turističku ponudu destinacije.⁴ Prema navedenom, kohezija unutar *pro - poor* strategija trebala bi izgraditi kvalitetnu vezu između svih uključenih dionika.

Subjekti koji se mogu međusobno povezivati kod *pro - poor* turizma su:⁵

- veća poduzeća,
- nevladine organizacije,
- lokalna samouprava,
- udruženja,
- lokalni manji poduzetnici,
- umjetnici,
- poljoprivrednici,
- ostali članovi lokalne zajednice koji se bave neformalnim aktivnostima.

³ Ashley, C., Roe, D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1: Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor-A Review of Experience*, Centre for Responsible Tourism, International Institute for Environment and Development, Overseas Development Institute, 2001., str. 48., dostupno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d6eed915d3cfd001a18/R7557-ppt_report.pdf (26.02.2021.)

⁴ Ibidem, loc.cit.

⁵ Škrbić, I., Milošević, S., *Atraktivnost kompleksne turističke ponude fruškogorskih manastira i sela iz ugla potencijalnih turista*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, 2012., TIMS Acta 6, (str. 73-80.), str. 74., dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2012/1452-94671202073S.pdf> (26.02.2021.)

Njihovo povezivanje uvelike doprinosi stvaranju lanca vrijednosti, smanjenju troškova, promicanju ideja zajedništva i u konačnici smanjenju siromaštva. Na navedeni način nitko od subjekata nije prepušten vlastitim financijskim sredstvima, već zajedno čine cjelinu s atraktivnom dodatnom ponudom proizvoda i usluga. U ovakvom lancu, veća poduzeća bi trebala sustavno podupirati slabija i manja, bez konflikata i loše konkurencije na tržištu. Zajedničkim djelovanjem moguće je ostvariti brojne ciljeve, a kod *pro - poor* turizma je na prvom mjestu naglašena potreba za smanjenjem stope siromaštva lokalnog stanovništva. Nakon toga slijede i svi ostali ciljevi, kao što su promicanje turizma destinacije, društvenih i kulturnih aktivnosti i sl.⁶U narednoj cjelini pojasnit će se kako *pro - poor* turizam može sudjelovati u ekonomskom razvoju, odnosno u poboljšanju i ubrzanju ekonomskog razvoja lokalnih ekonomija.

2.1. Pro – poor turizam kao instrument ubrzanja ekonomskog razvoja

Pro - poor turizam u zemljama u razvoju može se promatrati kao instrument ubrzanja ekonomskog razvoja lokalnih ekonomija. Uz to, mogu se poboljšati uvjeti života u nedovoljno razvijenim zajednicama. Navedeno upućuje na važnost primjenjivanja ovakvog koncepta, iz razloga što je pitanje siromaštva i nejednakosti aktualno pitanje današnjice kao temeljno ljudsko pravo. Jedan od temeljnih zadataka *pro – poor* turizma je uspostava boljih veza između poslovnog okruženja i turizma lokalnog stanovništva, na način da lokalno stanovništvo efikasnije sudjeluje u razvoju turizma destinacije. Evidentno je kako je ovakav suvremeni pristup turizmu neophodan želi li se podržati razvoj lokalnog stanovništva kao i uključivanje istog u razvoj turizma u toj destinaciji. Uz navedeno, *pro - poor* turizam bi trebao doprinijeti pravednijoj alokaciji profita od turističkih aktivnosti na određenom teritoriju. Povećanje stope zaposlenosti i veća participacija lokalnog, siromašnog stanovništva u donošenju odluka, nameće se kao jedan od temeljnih postulata ove vrste turizma.

Sve su to aktualne teme koje se razmatraju u okviru *pro - poor* turizma koji direktno utječe na životni standard i povećanje neto koristi siromašnog stanovništva.⁷Potrebno je naglasiti da ako je cilj *pro – poor* turizma promijeniti

⁶ Ibidem, str. 75.

⁷ EcoTour, *More Ecotourism Definitions*, 2007., dostupno na: http://www.ecotourdirectory.com/ecotourism/ecotourism_definitions.html (26.02.2021.)

distribuciju u korist lokalnog stanovništva, tada se mora istaknuti da se isti ne bi trebao interpretirati kao eko turizam, odnosno turizam koji se bazira na zajednici, a uz to ne bi trebao biti ograničen na navedene oblike turizma. U obzir je potrebno uzeti kako ekonomski utjecaj koji proizlazi iz *pro – poor* turizma, nije jedini utjecaj koji proizlazi iz istog. Dakle, procjena utjecaja turizma na život siromašnog stanovništva ne predstavlja isključivo broj zaposlenih ili procjenu njihovih primanja, već treba uzeti u obzir i faktore koji utječu na životnu sigurnost i održivost.

Smatra se kako turizam nije *pro - poor* i nije održiv onda kada je organiziran na način da pristup kulturnom, odnosno prirodnom nasljeđu, imaju samo najveći tur - operatori s nedovoljnim prihodom za siromašne. Polazna pretpostavka je ta da turisti traže autentičan doživljaj u turističkoj destinaciji, međutim problem je taj što ponekada turističke aktivnosti donose veći profit razvijenim i bogatim organizacijama, a koje ne pripadaju lokalnoj zajednici. Na takav način, lokalno stanovništvo ponovno ostaje zakinuto i *pro – poor* turizam gubi svoju primarnu svrhu. Kao primjer koji potkrepljuje navedeno može se navesti turizam koji se odvija u selima na Laosu. Turisti u velikom broju posjećuju sela Laosa, ali lokalno stanovništvo nažalost ne uživa korist od toga. To se događa zbog toga što većina turista ne sudjeluje u aktivnostima koje donose adekvatan prihod lokalnom stanovništvu.

Faktori koji utječu na visinu zarade lokalnog stanovništva ovise o tome da li su poneke važne usluge osigurane lokalno, kao što su: hrana i piće, naknada za gostoprimstvo, noćenje i sl. U prethodno navedenom primjeru, primjećuje se kako postotak cijene koji turisti plaćaju, a koji se vraća lokalnom stanovništvu, već duži vremenski period varira između 2 do 30%, što se smatra nedostatnim.⁸ U narednoj cjelini obradit će se vrste strategija *pro – poor* turizma, uz pomoć kojih se može upravljati i implementirati *pro – poor* turizam.

⁸ Škrabić, I., Tomka, D., Milošević, S., *Princip pro – poor turizma – analiza pozitivnih i negativnih aspekata*, op.cit., str. 178.

2.2. Strategije pro – poor turizma

Postoji nekoliko vrsta strategija *pro - poor* turizma. U cilju razumijevanja istih, sastavljena je Tablica 1. U Tablici 1. prikazane su vrste strategija uz pomoć kojih se može adekvatno upravljati *pro – poor* turizmom i njegovom implementacijom, što je napokon postalo važno pitanje brojnih znanstvenika. Strategije prikazane u Tablici 1. trebaju implementirati siromašne zemlje, a u tome bi im trebale pomoći bogatije zemlje, i to na način da ih upute u implementaciju istih, te da ih upoznaju sa svojim dobrima primjerima iz prakse. Iz Tablice 1.se vidi da su ciljevi koji se odnose na povećanje ekonomskih koristi vrlo važni.

Tablica 1. Vrste strategija *pro – poor* turizma

POVEĆANJE EKONOMSKIH KORISTI	POBOLJŠANJE ŽIVOTNIH UTJECAJA	POVEĆANJE SURADNJE
Povećanje zaposlenosti lokalnog stanovništva	Obrazovanje reduciranje negativnih učinaka na život ljudi	Nove strategije koje podržavaju participaciju lokalnog stanovništva
Proširivanje lokalnih poduzetničkih aktivnosti	Poticanje korištenja prirodnih i ostalih resursa na održiv način	Sudjelovanje lokalnog stanovništva u donošenju odluka
Povećanje ukupnih prihoda kroz provizije i donacije	Poticanje društvenih i kulturnih utjecaja	Poticanje partnerstva između siromašnog stanovništva i privatnog sektora
	Poboljšati lokalni pristup infrastrukturama	Povećati protok važnih informacija među dionicima

Izvor: Izrada autorice prema: Ashley, C., Roe, D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1: Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor-A Review of Experience*, Centre for Responsible Tourism, International Institute for Environment and Development, Overseas Development Institute, 2001., str. 11.-17.

Riječ je o većoj participaciji lokalnog stanovništva kroz zapošljavanje, što uvelike doprinosi njihovoj egzistenciji, povećanju životnog standarda i socijalnoj uključenosti. Cilj je povećati lokalne prihode i proširiti lokalne poduzetničke aktivnosti, a zbog toga je to vrlo važno u okviru ove problematike. Kod poboljšanja životnih

utjecaja naglasak je stavljen na edukaciju ljudi, kao i na održivo upravljanje resursima, što se smatra vrlo važnim za razvoj socio - ekonomskog okruženja u 21. stoljeću. Povećanje suradnje odnosi se na participaciju lokalnog stanovništva u donošenju odluka, poticanje suradnje između lokalnog stanovništva i privatnog sektora i sl., što svakako može povećati blagostanje lokalnog stanovništva. Ukoliko se navedene strategije implementiraju na ispravan način, tada *pro - poor* turizam ima smisla, odnosno zaista doprinosi povećanju blagostanja siromašnog stanovništva u turističkoj destinaciji.

Mnogobrojne međunarodne institucije na različite načine daju podršku u razvoju turizma kojem je cilj reducirati siromaštvo, s naročitim naglaskom na zemlje u razvoju. Najvažnije takve institucije su: UN, Svjetska turistička organizacija (UNWTO), UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development*), ILO (*International Labour Organization*), UNEP (*United Nations Environment Program*), UNDP (*United Nations Development Programme*).

UN je međunarodna organizacija zadužena za održavanje općenitog mira i sigurnosti u svijetu, razvijanje odnosa među zemljama, ekonomsku suradnju, toleranciju i promicanje ljudskih prava, kao i čovjekovih sloboda. Promatrajući razvojne ciljeve UN-a, odnosno konkretno, Milenijske Razvojne Ciljeve, uočava se kako ova organizacija veliku pažnju pridodaje turizmu u pogledu smanjenja siromaštva u svijetu.⁹Svjetska turistička organizacija (WTO) ima primaran cilj promovirati održiv i svima dostupan turizam. UNEP je zaslužna za poticanje eko turizma i održivog turizma u općenitom smislu, pogotovo u zaštićenim područjima. UNTAD je organizacija koja se bavi s investicijama, razvojem i trgovinom. UNDP predstavlja globalnu razvojnu mrežu koja se bavi s edukacijom ljudi i sa savjetodavnim uslugama u cilju razvoja, dok se ILO brine o sigurnosti radnih mjesta i uvjeta na poslu, kao i promicanjem participacije žena u turizmu.¹⁰U sljedećoj cjelini obradit će se faktori utjecaja *pro – poor* turizma.

⁹ Vukadinović – Čehulić, L., *Uvod u međunarodne organizacije*, Biblioteka Universitas, Podgorica, 2016., str. 30.

¹⁰ Ibidem, str. 72.

2.3. Faktori utjecaja *pro - poor* turizma

Jedno od važnijih pitanja u kontekstu koncepta *pro – poor* turizma je: koji faktori utječu na participaciju siromašnog stanovništva u turizmu? Uz to, postavlja se i pitanje hoće li siromašno stanovništvo imati koristi od turizma? Navedeno ponajprije ovisi o tome da li navedena grupa ljudi može sudjelovati u industriji, pritom uzimajući u obzir i neekonomske utjecaje. Mnogobrojni faktori mogu utjecati na participaciju siromašnog stanovništva, kao što su: lokalni faktori, zaštita životne sredine, tržišni koncept i sl. Kao važan element u razvoju turizma nameće se poznavanje stranih jezika i razumijevanje potreba turista. Onda kada siromašni ljudi imaju pristup dinamičnim i fleksibilnim formacijama socijalnog kapitala, njihove mogućnosti se u pogledu participacije povećavaju. Zemlja u vlasništvu i prirodni resursi, lokalnom stanovništvu daju tržišnu moć, dobru startnu poziciju u pregovaranju i sigurne koristi od turizma.¹¹ Treba naglasiti kako su siromašne etničke zajednice često kulturološki gledano bogate. Tada razvijaju različite strategije opstanka koje su prilagođene njihovom okruženju.

Kulturna i prirodna baština predstavlja najveći potencijal turizma. Lokalni stanovnici i lokalna zajednica često su samo djelomično svjesni socijalnih, kulturnih i ekonomskih koristi koje se potencijalno mogu ostvariti preko turističkih aktivnosti. Pojedine vrste prihoda se mogu generirati iz *pro – poor* turizma i zbog toga imaju različite utjecaje na pojedince i obitelji, a onda i na širu lokalnu zajednicu. Područja promatranja su između ostalog: lokalna infrastruktura, obrazovanje, zdravstvo, životna sredina i sl.

Ponekad uplitanje turizma u neko lokalno područje nije dobrodošlo za lokalno stanovništvo. Stav lokalne zajednice prema turizmu može biti negativan, pa se za primjer može navesti turizam u Šri Lanci. Lokalna zajednica je prosvjedovala protiv projekata koji proizlaze iz turizma i nije odobravalala razvoj istih. Nakon što su se turističke aktivnosti implementirale, provelo se istraživanje s ciljem utvrđivanja stava i mišljenja lokalnog stanovništva o utjecaju turizma na njihov standard življenja. U prvoj fazi se intervjuiralo lokalno stanovništvo, dok se druga faza odnosila na popunjavanje upitnika o utjecaju turizma na lokalnu zajednicu. Na navedeni su način prikupljeni

¹¹ Škrabić, I., Tomka, D., Milošević, S., *Princip pro – poor turizma – analiza pozitivnih i negativnih aspekata*, op.cit., str. 179.

podaci o mišljenju više od 405 lokalnih stanovnika.¹² Istraživanje je zanimljivo zbog toga što je ukazalo na veliku promjenu stava stanovništva o turizmu, te počelo pružati podršku u razvoju istog. Vrlo vjerojatno jer su uvidjeli kako se može povećati zaposlenost, javni prihodi i poboljšati nivo infrastrukture.

Važne promjene koje proizlaze iz *pro – poor* turizma su:¹³

- mogućnost zapošljavanja;
- povećanje vrijednosti vlasništva;
- veći javni prihodi;
- kvalitetnija infrastruktura.

Troškovi života lokalnog stanovništva u pravilu se ne bi trebali povećavati temeljem rasta turističkih aktivnosti i ne bi trebali postojati nikakvi negativni efekti na dostupnost, kvalitetu te raznovrsnost svih proizvoda i usluga. Lokalno stanovništvo često zahtijeva veliko učešće u turizmu. Poslovi u turizmu uobičajeno se smatraju dobrim poslovima. Navedeno se razlikuje između različitih siromašnih ljudi i obitelji. Turizam uobičajeno predstavlja dodatnu, odnosno alternativnu djelatnost za siromašno stanovništvo, a ne predstavlja zamjenu za njihove uobičajene dnevne djelatnosti. Turističke aktivnosti se najčešće dopunjuju sezonskom poljoprivredom, stočarstvom i ribarstvom, s čime se bavi veliki broj siromašnog stanovništva. Opasnost za lokalno stanovništvo proizlazi iz turizma koji predstavlja jedinu djelatnost koja osigurava egzistenciju, a zbog toga *pro – poor* strategije naglašavaju to da bi turizam trebao biti dodatan, a ne primaran izvor primanja.¹⁴ Do sada se najveći naglasak stavljao na pitanje što destinacija može ponuditi turistima, međutim suvremeni zahtjevi turista se mijenjaju pa se turisti pitaju kako oni mogu doprinijeti zajednici u turističkoj destinaciji. Primjećuje se značajna promjena stava u sagledavanju turističkog putovanja i u pogledu doživljaja, odnosno

¹² Chandralal, L, *Impacts of Tourism and Community Attitude towards Tourism: A Case Study in Sri Lanka*, South Asian Journal of Tourism and Heritage (2010), Vol. 3, No. 2, 2010., (str. 41. – 49.), str. 41., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/281245303_Impacts_of_tourism_and_community_attitude_towards_tourism_A_case_study_in_Sri_Lanka (25.02.2021.)

¹³ Ibidem, str. 47.

¹⁴ Škrabić, I., Tomka, D., Milošević, S., *Princip pro – poor turizma – analiza pozitivnih i negativnih aspekata*, op.cit., str. 180.

suvremeni turisti žele bolje upoznati lokalno stanovništvo u gotovo svakom smislu. Turiste u novije vrijeme zanimaju običaji stanovništva, povijest, kulturna baština, nematerijalna baština i sl. Navedeno upućuje na to da se otvaraju nove mogućnosti razvoja turističkih aktivnosti, a koje bi trebale biti implementirane u strategije *pro – poor* turizma. Njihovi nosioci bi trebali biti svi zainteresirani dionici u destinaciji, a naročito se to odnosi na siromašno stanovništvo i na organizacije koje teže ka tome da povezuju manje ekonomske subjekte u efikasno osmišljene sustave turističke djelatnosti. Ovakvo povezivanje dovodi npr. do toga da lokalni hoteli otkupljuju proizvode od lokalnih poljoprivrednika i uključuju ih u svoju ponudu. Dobar primjer navedenog predstavlja Jamajka, u kojoj su lokalni poljoprivrednici opskrbljivali dva hotela. Rast prometa poljoprivrednika bio je motiv i drugim farmama da se uključe u lanac opskrbe hotelijera. Ono što je važno iz navedenog je povezivanje dionika u turističkoj destinaciji, što posljedično dovodi do rasta i razvoja destinacije. U sljedećem poglavlju objasnit će se na koji način turizam može biti u funkciji smanjenja siromaštva. Uz to, analizirat će se suvremeni trendovi u siromaštvu i obradit će se etička komponenta turizma.

3. ULOGA TURIZMA U SMANJIVANJU SIROMAŠTVA

Globalizacija je u svojoj osnovi proces ekonomskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja. Kako bi se razumio održivi razvoj i samo smanjenje siromaštva, vrlo je važno dobro poznavati i razmotriti globalizaciju. Naime, nije naodmet naglasiti kako se primjećuje sve veći trend uništavanja čovjekove okoline. Ako poslovne aktivnosti i ulaganja podrazumijevaju kretanje turista i masovne posjete destinaciji, nameće se kao važno učiniti analizu postojećih programa za poticanje investicija u turizmu. Pritom se ne misli samo na *pro – poor* turizam, već se to odnosi i na tzv. zeleni, odnosno eko turizam. Treba također procijeniti potencijalne opasnosti i potencijalni utjecaj na temeljne turističke resurse. Ovdje je riječ o analizi prilika i ograničenja za održivo korištenje prirodnih resursa i ukupnog nasljeđa u ruralnom, odnosno lokalnom turističkom razvoju destinacije. Važno je kvalitetno i sustavno povezati turističku ponudu sa segmentima turističke potražnje, a za to su neophodne kvalitetne lokalne strategije održivog turizma, koje u tome mogu imati značajnu ulogu.¹⁵ Nakon prethodno navedenog, nužna je analiza nedostataka i prednosti konkurencije i pravovremena identifikacija potencijalnih mogućnosti za precizno pozicioniranje turističkog područja i broj zaposlenih osoba na promatranom području. Potvrđno je utvrditi razinu obrazovanja, dohotka i radno vrijeme. Održiv razvoj turizma koji se odvija na konkretnim turističkim lokacijama, s temeljnim elementima poslovnog i investicijskog plana, trebao bi podrazumijevati sistematizaciju ljudskih resursa s jasno definiranim zadacima za pojedince, odnosno s realno postavljenim očekivanjima od pojedinaca. U svrhu implementacije planskih aktivnosti, trebalo bi definirati mjere upravljanja prostornim, ekološkim i drugim učincima turizma. Uz to, trebalo bi osigurati i financijsku podršku usmjerenu na ulaganje u održive oblike turizma. Pored svega navedenog, ključno je pridržavati se principa koji su fokusirani na lokaciju, odnosno turističku destinaciju, što proizlazi iz činjenice da bi se najveće moguće koristi za siromašno stanovništvo trebale osigurati u turističkoj destinaciji.

¹⁵ Stojanović, V., *Turizam i održivi razvoj*, Univerzitet u Novom Sadu | Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad, 2011., str. 216., dostupno na: <http://www.dgt.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/11/Turizam-i-odrzivi-razvoj-udzbenik.pdf> (1.03.2021.)

Pro – poor turizam ima smisla onda kada je siromašno stanovništvo uključeno u njegov razvoj i implementaciju. Da bi se to ostvarilo, trebaju se ostvariti određeni uvjeti i transparentno postaviti ciljevi.¹⁶ Paralelno s tim, trebalo bi integrirati održivi koncept u sve segmente poslovanja i osigurati ravnotežu između razvoja turizma i lokalne zajednice, a ponajviše u korist siromašnog stanovništva.

U okviru prethodno navedenog, aktivnost se može usmjeriti na sljedećih pet prioriteta:¹⁷

- podrška malim i nedovoljno razvijenim zajednicama,
- jačanje veza između poslovanja i lokalnih dobavljača,
- znatno brže zapošljavanje siromašnih,
- smanjenje konkurencije u pogledu prirodnih resursa,
- kvalitetniji društveni i kulturni utjecaji i efekti.

Uz to, određeni faktori imaju snažan utjecaj na prethodno navedene prioritete. Riječ je o motivaciji siromašnih osoba da sudjeluju u procesu odlučivanja prije početka nekih poslovnih aktivnosti, a navedeno bi im trebalo biti omogućeno. Dakle, može se iz toga zaključiti kako je poštenje vladajućih važno u okviru ove problematike. Navedeno proizlazi iz razloga što bi se održivi razvoj turizma trebao baviti pitanjem uključivanja siromašnog stanovništva, a ne doprinositi još većem siromaštvu i nejednakosti, što se nažalost gledajući unatrag, više puta i dogodilo. Domicilno stanovništvo u svakom trenutku bi trebalo imati uvid u transparentno i jasno postavljene planove lokalne zajednice i trebalo bi sudjelovati na javnim raspravama. Navedeno upućuje na to da lokalno stanovništvo treba aktivno sudjelovati u razvoju turizma destinacije na različite načine, a na takav način siromašne osobe mogu steći povjerenje u razvoj turizma na njihovom području. Na takav način posvećenost i kapacitet lokalnih vlasti se zasigurno povećavaju, a potom je poslovni interes u korist siromašnog stanovništva očigledan. Strateški ciljevi svakog ozbiljnog društva jesu povećati humanost i održivi razvoj na određenom području. Uz to, sustavno bi se trebalo raditi na suzbijanju siromaštva, a to pitanje bi trebalo biti sastavni dio važnih

¹⁶ Mitchell, J., Ashley, C., *Tourism and poverty reduction: Pathways to prosperity*, Chapter 1., ODI, 2010., str. 12., dostupno na: <https://odi.org/en/publications/tourism-and-poverty-reduction-pathways-to-prosperity/> (15.04.2021.)

¹⁷ Ibidem, str. 16.

međunarodnih dokumenata, napose Agende 21 i UN *Global Compact-a*.¹⁸ U narednoj cjelini obradit će se turizam kao značajan faktor u domeni održivog razvoja. Naglasit će se prednosti turizma u suzbijanju siromaštva.

3.1. Turizam kao faktor održivog razvoja

Održivi razvoj predstavlja onaj stupanj razvoja koji može zadovoljiti potrebe sadašnje generacije, a da pritom ne ugrožava mogućnost budućih generacija u zadovoljenju njihovih potreba. Treba naglasiti kako je siromaštvo veliki problem u svijetu. Naročito onda kada je riječ o apsolutnom siromaštvu, što ukazuje na to da mnogi ljudi nemaju životne izgleda za zadovoljenje osnovnih, egzistencijalnih potreba. Prethodno navedeni oblik siromaštva, zabrinjavajući je i nedopustiv u suvremenom svijetu. Netaknuti i neiskorišteni resursi na očuvanim područjima svijeta, uglavnom bivaju iskorišteni i valorizirani za turističke svrhe. Turizam se u svojoj osnovi, kao skup odnosa i pojava ne razlikuje značajno u odnosu na ostale proizvodne sektore, međutim isti ima određene prednosti za rast i razvoj u korist siromašnih pojedinaca. Naime, navedeno proizlazi iz toga da turizam ima velike potencijale za razvoj u siromašnim zemljama, te lokalnim zajednicama.¹⁹ Turistički proizvodi se uobičajeno mogu razvijati na osnovi prirodnih resursa i kulture. Često je zapravo riječ o jedinim sredstvima s kojima siromašne zemlje raspolažu. Mnogobrojni nedostaci kod eksploatacije prirodno očuvanih prostora, kao što je odljev i nestabilnost prihoda, ogledaju se i kod drugih gospodarskih grana. Ipak, turizam može osigurati određenu korist za lokalno stanovništvo preko kvalitetnije konkurencije za prirodne resurse, a naročito onda kada je riječ o priobalnim područjima.

Zadnjih dvadeset godina vlade i donatori su na globalnom planu promovirali međunarodni turizam, a sve s ciljem ostvarivanja maksimalnog profita. Međutim, postoje velike razlike u vrsti intervencija u turizmu. Turističke se strategije mijenjaju pa pojedine inicijative, kao što je npr. turizam lokalne zajednice, može imati pozitivan učinak na siromašno stanovništvo. Međutim, to ne mora biti uvijek tako. Kasnije u radu

¹⁸ Stojanović, V., Turizam i održivi razvoj, op.cit., str. 210.

¹⁹ Ibidem, str. 219..

će se navesti negativni primjeri, koji dokazuju da se praksa i teorija uvijek nužno ne susreću. Svi dionici u turističkom razvoju, trebali bi poduzeti velike napore u očuvanju prirodne sredine, kako bi se postigao stabilan, kontinuiran i održiv gospodarski rast, a koji je usklađen s potrebama budućih naraštaja.²⁰ Svi oblici razvoja turizma mogu biti u funkciji očuvanja rijetkih i vrijednih resursa, osobito onda kada je riječ o vodi i energiji. Onda kada su takvi, trebali bi imati adekvatnu potporu od strane državnih i lokalnih vlasti. Podjednako raspodijeljeni turistički tokovi u prostoru i vremenu, potrebni su kako bi se smanjio pritisak proizašao iz turističkih aktivnosti na okolinu i kako bi se povećao koristan učinak na sam turizam, kao i na lokalnu ekonomiju. Infrastruktura u turizmu treba biti osmišljena na način da su sve turističke aktivnosti usmjerene na to da kvalitetno štite prirodnu baštinu i da zaštićuje bio - raznolikost. Djelatnici u turizmu trebali bi se usuglasiti oko ograničenja ili zabrana svojih aktivnosti kada se iste provode u naročito osjetljivim područjima, kao što su to: pustinje, planinska područja, obalna područja, tropske šume, močvare i sl.

Kao korisnik kulturne baštine, turizam predstavlja svojevrstan katalizator čovječanstva i trebao bi doprinijeti unapređenju i očuvanju resursa. Resursi koji se koriste u turizmu pripadaju zajedničkoj baštini čovječanstva, a shodno tome lokalne zajednice u okviru teritorija gdje se odvija turistička djelatnost imaju određene obveze i prava, što ukazuje na to da bi se financijska sredstva koja su proizašla iz turizma, trebala djelomično alocirati u korist održavanja, zaštite, razvoja i uljepšavanja kulturne baštine.²¹ Turizam može biti korisna djelatnost za različite zemlje i za lokalna društva. Uz to, turizam bi trebao biti relativno brz eliminator siromaštva, ukoliko se humano pristupi vrednovanju turističkih resursa.

Lokalno bi stanovništvo, kao što je već navedeno, trebalo biti povezano s aktivnostima koje proizlaze iz turizma. Također bi lokalno stanovništvo trebalo sudjelovati u pravednoj raspodjeli sredstava, i to ekonomskih, društvenih, kulturnih i sl. Turizam bi uvelike trebao doprinijeti rastu životnog standarda lokalnog stanovništva i na taj način bi se trebalo reducirati siromaštvo.

²⁰ Čekrlija, S., *Turizam kao faktor održivog razvoja – opći pristup odnosu ulaganju i siromaštvu*, Naučno-stručni časopis „Svarog“ br. 5., oktobar 2012. (str. 249.-257.), str. 250. dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/340600814_TURIZAM_KAO_FAKTOR_ODRZIVOG_RAZV_OJA_-OPSTI_PRISTUP_ODNOSU_ULAGANJA_I_SIROMASTVA (1.03.2021.)

²¹ Ibidem, str. 252.

Stručnjaci iz područja turizma trebali bi izraditi kvalitetne studije o utjecaju razvojnih projekata na prirodno okruženje i okoliš općenito, a najviše bi se trebalo voditi računa upravo o siromašnoj populaciji.²² Na međunarodnoj razini znatan broj ljudi koji djeluju u turizmu preko privatnog sektora bavio se s problemom očuvanja životne sredine, međutim primjećuje se kako se nisu dovoljno fokusirali na socijalne probleme, što se smatra lošim jer djeluje negativno na samo suzbijanje siromaštva.

Postoji šest razloga za usmjeravanje aktivnosti na razvoj partnerstva, a obično predstavljaju model javno-privatnog partnerstva, uz korištenje ekološki očuvanih područja kroz turističke aktivnosti u korist siromašnih, a to su sljedeći razlozi:²³

- turizam se kao fenomen razvija i utječe na milijune siromašnih ljudi, stoga bi marginalno poboljšanje moglo izazvati znatne koristi;
- turizam ima prednosti u odnosu na neke druge industrije u suzbijanju siromaštva;
- ukoliko siromašni ne ostvaruju direktnu korist proizašlu od turizma, potrebno je smanjiti troškove s kojima se suočavaju. Korist se može širiti na trgovce, nekvalificirane radnike i ostale sudionike;
- turizam se ne može usporediti s direktnim sredstvima, kao što su to investicije usmjerene u zdravstvo, obrazovanje ili poljoprivredu, međutim kao strategija za promoviranje rasta i razvoja turizam u korist siromašnih pojedinaca ima vrlo dobre potencijale;
- primjetan napredak u domeni ekoloških pitanja u okviru turizma ukazuje na to da zajednička i ciljana akcija može doprinijeti rezultatima;
- može se koristiti cijeli niz strategija za rast i razvoj turizma u korist siromašnih osoba, ali se malo toga provodi u praksi.

U sljedećem poglavlju identificirat će se ključni problemi u domeni siromaštva na globalnoj razini. Nakon navedenog, biti će riječi o novim izazovima u borbi protiv siromaštva.

²² Keča, K., Vukonić, B, *Turizam i razvoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 97.

²³ Čeraklija, S., op.cit., str. 253.

3.2. Novi izazovi u borbi protiv siromaštva

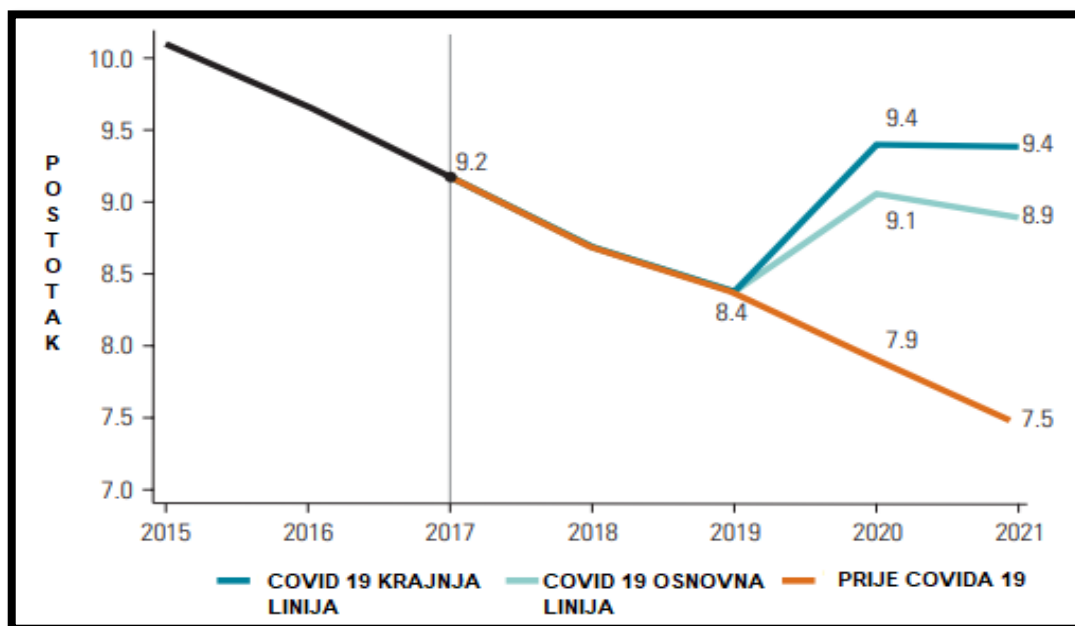
Tijekom cijele 2020.godine koja je bila vrlo izazovna u svim područjima čovjekova djelovanja, ponovno se primijetilo kako je ekstremno siromaštvo poraslo. To proizlazi iz činjenice da svijetom hara pandemija izazvana virusom COVID-19. Uz već otprije poznate probleme u borbi protiv siromaštva, kao što su sukobi i klimatske promjene, aktualna pandemija uzrokovana virusom COVID-19 svijet stavlja pred nove velike izazove u gotovo pa svim područjima, a tako i po pitanju ekstremnog siromaštva.²⁴U prilog iznesenom može se prikazati sljedeći Grafikon 1., na kojemu se prikazuje izmjena globalne linije siromaštva, od 2015. do 2021. godine.

Iz Grafikona 1. vidi se kako je trend smanjenja ekstremnog siromaštva u svijetu od 2015. godine bio u padu do 2019. godine, nakon čega je od 2020. godine u ekstremnom rastu zbog pojave pandemije virusa Covid 19, što je aktualan i zabrinjavajući podatak. U vrijeme do izbijanja Covida 19 bilježen je globalni rast, i predviđala se stopa smanjenja siromaštva na 7,9 % u 2020., te na 7,5 % u 2021. godini. Međutim kao posljedica pandemije stopa siromaštva je u 2020. godini skočila na 9,4 %, te je nastavila takav trend i do siječnja 2021. godine, kada su promatrani zadnji podaci, prema Svjetskoj banci. U 2020. godini zbog globalne pandemije uzrokovane virusom COVID-19 u ekstremnom siromaštvu našlo se oko 115 milijuna ljudi više nego 2019. godine, dok se očekuje daljnji rast u 2021. godini. Ukoliko se globalna pandemija stavi pod kontrolu, sljedeće, 2022. godine očekuje se ponovni pad ekstremnog siromaštva.

Kriza koja je uzrokovana pandemijom COVID-19 smanjila je zajednički napredak koji se definira kao rast dohotka najsiromašnijih ljudi za 40 % u stanovništvu određene zemlje. Procjene su kako će prosječni, globalni zajednički prosperitet imati silaznu putanju u razdoblju od 2019. do 2021., ponajviše zbog manjeg rasta prosječnog dohotka pojedinca.

²⁴ The World Bank, *COVID-19 gurnut će dodatnih 150 milijuna ljudi u ekstremno siromaštvo do 2021.*, Priopćenje broj 2021/024/DEC-GPV, Washington, 2020., dostupno na:<https://www.worldbank.org/hr/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021> (01.03.2021.)

Grafikon 1.: Globalna linija siromaštva od 2015. - 2021. godine (po liniji siromaštva od 1,90 USD dnevno)

Izvor:Prilagodila autorica prema: World Bank Group, *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*, Washington, 2021., str. 5., dostupno na:

<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024.pdf> (1.03.2021.)

Nije naodmet naglasiti kako se napredak u određenim oblastima usporavao čak i prije globalne pandemije uzrokovane virusom COVID-19. Dostupni podaci o siromaštvu svijeta za 2017. godinu ukazuju na to da je od 2015. do 2017. godine, ukupno 53 milijuna ljudi u svijetu izašlo iz siromaštva. Usprkos navedenom napretku, od 2015. do 2017. godine, stopa smanjenja usporila je na nešto manje od pola postotnog boda godišnje. Usporedbe radi, od 1990. do 2015. godine svjetsko siromaštvo smanjivalo se po većoj stopi, odnosno po stopi od jednog postotnog boda godišnje.²⁵Činjenica je ta da će globalna pandemija zbog razvoja medicine uskoro pripadati prošlosti, a da će se sustav postepeno vraćati u normalu. Na navedeno ukazuje povijest, jer su tijekom povijesti svijetom harale brojne pandemije, od kojih je poznatija ona iz 1918. godine pod nazivom Španjolska gripa. Situacija je izazovna i treba joj se prilagoditi kako bi konačan ishod bio što pozitivniji u brojnim područjima. S optimističnim pogledom na budućnost, procjenjuje se kako će se broj ekstremno

²⁵ The World Bank, *COVID-19 gurnut će dodatnih 150 milijuna ljudi u ekstremno siromaštvo do 2021.*, op.cit.

siromašnog stanovništva u svijetu ipak smanjivati u godinama koje slijede. U 2022. godini broj ekstremnog siromašnog stanovništva trebao bi biti manji, što se zasad temelji na špekulacijama. Smatra se kako će pronalazak efikasnog cjepiva i procjepljivanje svjetske populacije doprinijeti suzbijanju pandemije. Zemlje svijeta će se zbog ove globalne pandemije i recesije trebati prilagoditi novim trendovima, u sadašnjosti, te opet u budućnosti, nakon što pandemija prođe. To ponajprije znači da bi zemlje u borbi protiv siromaštva trebale omogućiti prelazak kapitalu, radnoj snazi, vještinama i inovacijama u nova poduzeća, odnosno sektore.

Grupacija Svjetske banke zasigurno će pružiti potporu zemljama u razvoju u daljnjem rastu i razvoju, što se naročito odnosi na zdravstvo, socijalna pitanja, gospodarstvo i sl. U predviđanjima se smatra kako će se broj novih siromašnih osoba nalaziti u onim zemljama koje već imaju visoke stope siromaštva. U cijelom nizu zemalja sa uglavnom tek srednjim dohotkom u riziku od ekstremnog siromaštva naći će se veliki broj ljudi. Neka izvješća procjenjuju kako će od ukupnog broja siromašnih, oko 81 % biti iz zemalja sa srednjim dohotkom.²⁶Svjetska banka u svojim izvješćima predviđa kako će zbog utjecaja pandemije COVID-19 i ostalih pritisaka, te zbog sukoba i klimatskih promjena, postizanje ciljeva u suzbijanju siromaštva do 2030. godine biti teško dostižno bez pravovremenih i kvalitetnih mjera javnih politika. Smatra se kako bi do navedene godine u svijetu moglo biti oko 7% siromašnih ljudi.

Ekstremno siromaštvo uobičajeno se definira kao život u kojemu pojedinac ima manje od 1.90 USD dnevno. Da pandemija nije pogodila svijet, pozitivan trend smanjenja siromaštva bi se nastavio i u 2020. godini.²⁷Uz već navedeno, očekuje se da će biti sve više siromašnih u urbanim područjima, dok je to prije bio slučaj u ruralnim sredinama. Uz već spomenuti prag siromaštva, Svjetska banka mjeri i siromaštvo u rasponu od 3.20 USD i 5.50 USD za zemlje nižeg, odnosno za zemlje s višim srednjim dohotkom.

Siromaštvo se također mjeri i kroz pristup obrazovanju te osnovnoj infrastrukturi. Unatoč tome što ukupno manje od jedne desetine stanovništva živi ispod

²⁶ Ibidem

²⁷ World Bank Group, *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*, Washington, 2021., str. 5., dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024.pdf> (1.03.2021.)

praga siromaštva, gotovo jedna četvrtina stanovništva svijeta živi ispod 3.2 USD na dnevnoj bazi, dok više od 40 % stanovništva svijeta živi ispod linije od 5.5 USD dnevno.²⁸Primjećuje se kako su brojni izgledi za manje uključiv rast u jasnom odstupanju od dosadašnjih trendova. Zajednički napredak ogleđa se u 74 od 91 zemlje za koje su podaci bili dostupni u razdoblju od 2012. do 2017. godine.

U ukupno 53 promatrane zemlje, uočeno je smanjenje ekstremnog siromaštva koje se kretalo većom stopom od stope smanjenja siromaštva ukupnog stanovništva. Globalni zajednički prosperitet u prosjeku je iznosio oko 2.3 % za razdoblje od 2012. do 2017. godine. Navedeno ukazuje na to da se bez adekvatnih javnih politika mogu pokrenuti negativni ciklusi veće nejednakosti u distribuciji dohotka. Može se smanjiti socijalna mobilnost i povećati ranjivost osjetljivih skupina na buduće šokove.²⁹Potrebno je zajedničko i pravovremeno djelovanje brojnih zemalja s ciljem daljnjeg napretka u smanjenju siromaštva. Posebno treba uzeti u obzir velike razmjere štete prouzrokovane s virusom COVID-19, ali treba voditi računa o sukobima i klimatskim promjenama, koje djeluju paralelno s trenutnom ugrozom. U narednoj cjelini obradit će se etička komponenta turizma, što se nameće važnim u okviru obrađivane problematike, ali i u turizmu općenito.

3.3. Etička komponenta turizma

Etika se uobičajeno može definirati kao znanost o moralu, njegovom izvoru i razvoju, o pravilima i normama ljudskog djelovanja, a proučava moral u osobnom i društvenom životu čovjeka.³⁰Zadnjih godina primjećuje se kako etička komponenta ima značajno mjesto u ekonomskoj teoriji, kao i praksi. Dosadašnja istraživanja upućuju na to kako stvaranje etičke klime u poslovanju i turizmu predstavljaju vrlo dobar razvojni put za dugoročnu održivost konkurentnosti, privlačenje kvalitetne radne snage i postizanja standarda izvrsnosti. Pitanje poslovnog morala usko se veže za strategije koje se odnose na motiviranje zaposlenih osoba. Etika i poslovni moral imaju

²⁸ The World Bank, *COVID-19 gurnut će dodatnih 150 milijuna ljudi u ekstremno siromaštvo do 2021.*, op.cit.

²⁹ Ibidem

³⁰ Hartmann, N., *Etika*, Naknada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 12.

veliki utjecaj u poslovanju, a pogotovo u uslužnim djelatnostima. Iz navedenog razloga, etika je vrlo važna u turizmu, ako se uzme u obzir da su zaposlenici u direktnom kontaktu s klijentima i da dinamika turizma zahtijeva usklađen rad svih zaposlenih u turizmu.³¹ Na globalnoj razini, uloga turizma se značajno povećala od 1990-ih godina do danas. Sredinom 1990-ih godina u turizmu je radilo oko 100 milijuna ljudi, generirajući pritom prihod od 2 do 3.5 trilijuna USD na godišnjoj razini. Od tog vremena do danas, navedene su se brojke značajno povećale, podižući tako turizam na jednu sasvim novu razinu. Naime, turizam je doživio tranziciju iz tercijarnog u primarni sektor jer je nadjačao i industriju čelika, automobila, kao i elektronike. Turizam se suočava s brojnim problemima koji se mogu svrstati pod etička pitanja, kao što su to: devastacija okoliša, klimatske promjene uzrokovane djelovanjem čovjeka, iscrpljivanje prirodnih resursa, ekonomski imperijalizam i sl. WTO je 1999. godine s ciljem pronalaženja rješenja za navedene probleme usvojio novi Globalni etički kodeks u turizmu. Isti se sastoji od ukupno deset temeljnih principa. Od navedenih deset principa, devet njih postavljaju tzv. pravila igre za sudionike, dok deseti pristup sugerira mehanizme njegove implementacije. Ovaj kodeks (*The Global Code of Ethics for Tourism – GCET*) predstavlja niz principa čija je primarna svrha usmjeravanje aktivnosti u razvoj globalnog turizma.³² Navedeno se odnosi na nacionalne i lokalne vlade, lokalne i regionalne zajednice, turističku industriju, kao i na inozemne, odnosno domaće turiste. Potreba za uspostavom kodeksa javila se 1997. godine na sastanku u Turskoj, u obliku posebne rezolucije Generalne skupštine UNWTO-a. Tijekom iduće dvije godine uspostavljen je specijalan tim za pripremu Globalnog etičkog kodeksa, a generalni predstavnici i pravni savjetnici bili su u suradnji s UNWTO-om. Na taj način napravljen je prvi korak u kreiranju izvješća. U SAD-u, odnosno u New Yorku, 1999. godine, Komisija Ujedinjenih naroda za održivi razvoj (*United Nations Commission on Sustainable Development*) usvojila je prijedlog Kodeksa i naložila UNWTO da istraži privatni sektor, nevladine organizacija i ostale sindikalne organizacije. Komentari u pisanom obliku o kodeksu su zaprimljeni iz više od 70 UNWTO članica i drugih relevantnih tijela. To je zatim rezultiralo s deset točaka Globalnog etičkog kodeksa turizma, kao posljedica dugačkog procesa konzultacija, a jednoglasno je usvojen na

³¹ Ibidem, str. 23.

³² Softić, S., Šerić, T., *Etika i moral u turizmu i hotelijerstvu*, Univerzitetska Hronika (Stručni časopis univerziteta u Travniku), Falcon, Sarajevo, Vol. 1 Br. 1, 2008., (str. 97.-107.), str. 101., dostupno na: <https://casopis.fmpe.edu.ba/images/casopis/1/1-19.pdf> (1.03.2021.)

sastanku u Čileu sredinom 1999. godine. Kodeks je na preporuku Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a (United Nations Economic and Social Council – ECOSOC) konačno usvojila i Generalna skupština UN-a (UN General Assembly) svojom rezolucijom pod nazivom A/RES/56/212 iz 21. prosinca 2001. godine, kojom je potaknula WTO na daljnje promicanje i efikasnu primjenu kodeksa.³³ Potrebno je naglasiti kako je ovakav način kreiranja kodeksa doživio i brojne kritike, osobito u zemljama “trećeg svijeta”, odnosno u tranzicijskim zemljama. Naime, ove navedene zemlje najčešće su destinacije turista iz industrijaliziranih zemalja i vjerojatno su žrtve neetičnog turizma. Prva u nizu težih kritika odnosila se na tek neznatno sudjelovanje civilne zajednice u kreiranju kodeksa, a s čime je ugrožena demokracija samog procesa. Cijeli niz ostalih kritika odnosi se na kontradiktornost između spomenutog kodeksa i načina njegove implementacije. Ukazivalo se i na negodovanje organizacija civilnog društva, kako na lokalnoj, tako i globalnoj razini, ustaljenu praksu masovnog turizma, čije su negativne posljedice masovno uništenje lokalnih kultura, tradicionalnog načina života, smanjenje kvalitete okoliša i iscrpljivanje prirodnih resursa, neusklađena ekonomska postignuća, značajan porast eksploatacije prostitucije, zlostavljanje malodobne djece, trgovina ljudima i sl.³⁴ Zbog svega navedenog javila se potreba za novim pogledom na turizam. Upravo je to tema iduće cjeline, koja se nametnula kao važna u suvremenom socio - ekonomskom okruženju.

3.4. Novi pogledi na turizam

Kao poseban problem iz područja etike u turizmu, javlja se ponašanje i shvaćanje samih turista. Većina turista dolazi iz zapadnih kultura, promatrajući u užem smislu. Primjetno je rastuće nepovjerenje prema inozemnim turistima u mnogim zemljama domaćina, a osobito se to odnosi na zemlje “trećeg svijeta”. Navedeno upućuje na to kako bi ponašanje turista trebalo biti etičnije, jer je primjetno kako su pojedini turisti neodgovorni i negativno doprinose razvoju turističkih destinacija. Kao primjer može se navesti širenje virusa HIV-a. Nadalje, postavlja se pitanje kako riješiti ovaj problem i

³³ Ibidem, str. 102.

³⁴ Ibidem, str. 103.

kome se obratiti za konkretnu pomoć u rješavanju istog.³⁵Univerzalna pravila su gotovo nemoguća za praktičnu primjenu, ali bi određena vrsta edukacije i informiranja putnika prije samog putovanja mogla ponuditi dobro rješenje. Upoznavanje turista s lokalnom zajednicom i kulturom, običajima zemlje destinacije putovanja i temeljnim standardima, mogli bi osigurati održiv rast i razvoj turizma, doprinijeti očuvanju okoliša i osigurati klijentima ugodnije iskustvo. Iz ovog navedenog razloga, sve se više govori o održivom razvoju turizma. Globalni turizam trebao bi se usmjeravati prema kvalitetnijim proizvodima koji su manje štetni za čovjekov okoliš u općenitom smislu, te njegovo zdravlje. Zbog ove ideje zaživio je eko-turizam, kao odgovorno putovanje turista u prirodna područja, uz temeljnu zaštitu okoliša, konzumiranje eko proizvoda, te na takav način i povećanje blagostanja lokalnog stanovništva. Uz navedeno, sugerira se razvoj *pro – poor* turizma koji bi trebao doprinijeti smanjenju siromaštva u turističkim destinacijama. Turizam bi trebao promovirati pozitivnu etiku, biti bio - centričan i human. Unatoč tome, i dalje pojedine kompanije ne zadovoljavaju niti minimalne etičke standarde poput identifikacije „sivih“ zona etičkog ponašanja unutar kompanija (definiranje prihvatljivih i neprihvatljivih ponašanja, utvrđivanje vrijednosti kompanije, napismeno razgraničavanje „dobrog“ od „lošeg“ u smislu postupaka i aktivnosti zaposlenika), a posljedično se ne ostvaruje niti dobrobit za određena turistička područja. Lokalno stanovništvo zbog tog razloga, nažalost, često ostane zakinuto za povećanje svog blagostanja. Unatoč činjenici da postoje prijedlozi za praćenje održivosti u praksi, još uvijek nisu razvijeni kvalitetni mehanizmi za procjenu turističkog utjecaja. Geoturizam je isto važno spomenuti, koji se navodi kao pozitivan primjer u okviru razmatrane problematike, a najviše ga je promovirao *National Geographic*, imajući pritom u vidu spomenuti Globalni etički kodeks u turizmu WTO-a, kao i Povelju principa u domeni kulturnog turizma (*Principles of the Cultural Tourism Charter*) Međunarodnog savjeta o spomenicima i ostalim područjima (*International Council on Monuments and Sites Principles*).³⁶ Navedeni oblik geoturizma se temelji na turizmu koji kvalitetno održava ili poboljšava geografske karakteristike destinacije: okoliš, kulturu, estetiku mjesta, kulturno i ostalo naslijeđe, kao i blagostanje lokalnog stanovništva. Prateći navedeni koncept, određeni broj organizacija u turizmu je usvojio svoje etičke kodekse, a među njima se nalazi i *World Heritage Alliance*. Prepoznat je

³⁵ Ibidem, str. 104.

³⁶ Softić, S., Šerić, T., op. cit., str. 102.-103.

značaj i uloga etike u znatnom unaprjeđivanju destinacije i u reduciranju negativnih utjecaja, promoviranju društvene odgovornosti, osiguravanju povećanog broja zadovoljnih turista. Vođenje poslovanja na takav način doprinosi blagostanju lokalne zajednice.

Temeljni principi koji su usvojeni od strane *World Heritage Alliance* su sljedeći:³⁷

- utjecaj na turističku destinaciju (integritet destinacije, selektivnost turizma, evaluacija i sl.),
- društvena odgovornost,
- iskustva turista (zadovoljstvo turista, interaktivna interpretacija),
- prednosti za lokalnu zajednicu.

Iz svega navedenog, razvidno je kako moral i etika imaju značajnu ulogu u budućem razvoju turizma. Bilo da je riječ o *pro - poor* turizmu ili nekom drugom obliku turizma. Navedeno je kako je turizam kao skup odnosa i pojava, osjetljiv na moralna i etička pitanja, pa ista moraju biti predmet daljnjih istraživanja u okviru ove problematike. Naredna cjelina bavit će se s pozitivnim i negativnim stranama *pro – poor* turizma, kroz teorijsku podlogu i praktične primjere, a s ciljem kasnije evaluacije ove vrste turizma.

³⁷ Ibidem, str. 103.

4. POZITIVNI I NEGATIVNI UTJECAJI PRO - POOR TURIZMA

Turizam se nažalost često doživljava kao elitna industrija što još više naglašava razlike između bogatih i siromašnih ljudi. Uz to, često se tretira kao nedovoljno ozbiljan, što je negativan pristup turizmu. Turizam je nekada, naročito polovinom prošlog stoljeća doživlavan na način da se smatrao svojevrsnim instrumentom deviznih prihoda za novonastale neovisne države, dok je 1970-ih i 1980-ih godina doživlavan na negativan način u odnosu na siromašne. Smatralo se kako su siromašne zemlje isključene iz turističkih aktivnosti, kao i da su bile u podređenom položaju. U narednom razdoblju, 1990-ih godina turizam je prepoznat kao moguće sredstvo reduciranja siromaštva u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju.³⁸ Turizam je jedan od instrumenata koji može doprinijeti smanjenju siromaštva u svijetu. Posebno je vrlo važan za zemlje u razvoju, zbog materijalnih koristi, međutim važna je i nematerijalna komponenta. Broj turističkih dolazaka povećao se za više od tri puta od 1998. do 2008. godine, a danas je to i znatno više. Kvantitativna analiza ima tendenciju procijeniti efekte koji proizlaze iz turizma, a suvremeni razvoj turizma trebao bi upotpuniti *pro – poor* turizmom. Ovakav turizam bi trebao osigurati optimalnu alokaciju koristi od razvoja turizma. *Pro – poor* turizam kao što je prethodno u radu navedeno, predstavlja relativno nov pojam. U svojoj osnovi ne predstavlja turistički proizvod, niti predstavlja oblik turizma, iako se ponekad definira kao jednim od oblika turizma. Važno je iz tog razloga naglasiti kako isti predstavlja smjer razvoja turizma, koji bi se trebao implementirati u sve važne razvojne strategije i planove u domeni razvoja turizma i srodnih djelatnosti.

Navedeno proizlazi iz potrebe za smanjivanjem siromaštva ugroženih, lokalnih zajednica. *Pro – poor* turizam se implementira u opsežne strategije razvoja i sve relevantne aktivnosti u cilju pravednije raspodjele neto pozitivnih efekata u turizmu. Dakle, strategije *pro – poor* turizma bi trebale stvoriti veće šanse za siromašne, a ne povećavati ukupnu veličinu turističkog sektora, što se nažalost, u praksi, pokazalo kao

³⁸ Scheyvens, R., *Exploring the Tourism-Poverty Nexus*, Current Issues in Tourism, Vol. 10, Nos. 2&3, 2008., (str. 231.-254.), str. 231., dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Regina-Scheyvens-2/publication/303697822_Exploring_the_Poverty-Tourism_Nexus/links/58d4f37aaca2727e5e9c5b15/Exploring-the-Poverty-Tourism-Nexus.pdf (02.03.2021.)

slučaj koji više ne spada samo u izolirane slučajeve. Uz navedeno, za postizanje dobrih rezultata važno je navedene strategije povezati s općim turističkim razvojem. Strategije razvoja *pro - poor* turizma trebale bi se kretati u pravcu promjene raspodjele koristi, stvaranju novih mogućnosti, povećanju zaposlenosti i obrazovanja i u konačnici ravnopravnosti. Kao posljedica prethodno navedenog, lokalno stanovništvo bi u teoriji trebalo imati veće šanse za izlazak iz siromaštva. *Pro – poor* turizam bi trebao biti proizvod održivog turizma, čiji nastanak uvelike proširuje održivost i na socio - kulturnu održivost, ekonomsku održivost, a ne samo na održivost životne sredine.³⁹ U okviru *pro – poor* turizma nalaze se i druge važne egzistencijalne koristi, kao i povećano sudjelovanje lokalne zajednice u donošenju odluka i su odluka. Turizam u odnosu na neke druge proizvodne sektore, ima karakteristike koje ga svrstavaju u primaran sustav kod razvoja strateški važnih strategija. U navedene karakteristike ubrajaju se i olakšano povezivanje s lokalnim poduzećima. Činjenica je takva da je riječ o radno intenzivnom sektoru, a naglasak se stavlja na veće zapošljavanje žena. Uz navedeno, može se razvijati i u područjima koja nemaju mogućnost konkurentskog izvoza. Osnovni izvori resursa koji dominiraju u turizmu su prirodni resursi i kultura, a s istima obiluju siromašne zemlje svijeta. Važno je naglasiti da se turizam smatra *pro – poor* ukoliko može ostvariti ekonomske ciljeve kroz osiguranje stalnog i privremenog zaposlenja. Uz već navedeno, razvija i ostale poduzetničke mogućnosti u okviru turizma, pospješuje ostale egzistencijalne uvjete, pristup tržištu, veću participaciju siromašnog stanovništva, zdravstvenu zaštitu i sl.⁴⁰ Važno je da lokalno stanovništvo ima veću neto korist od turizma, nego li štetu. Tada se turizam može klasificirati kao *pro – poor*, čak i u situaciji kada veće neto koristi ostvaruju bogatiji pojedinci.

Za kvalitetnu izgradnju, ali i implementaciju spomenutih strategija, nameće se kao važna uspješna suradnja između mnogobrojnih dionika. Ove strategije trebale bi biti komplementarne s općim turističkim razvojem. Turizam uobičajeno ne može uspjeti bez cjelovitog razvoja cijele turističke destinacije. To prije svega podrazumijeva kvalitetniju suradnju s lokalnim dobavljačima, kao i podršku u zapošljavanju siromašnih skupina ljudi itd. Poznato je da su po pitanju siromaštva, najugroženije skupine ljudi

³⁹ Jamieson, W., Goodwin, H., Edmunds, C., *Contribution of Tourism to Poverty Alleviation Pro-Poor Tourism and the Challenge of Measuring Impacts*, UN: Transport and Tourism Division, UN ESCAP, 2004., (str. 1.-38.), str. 2., dostupno na: <http://www.haroldgoodwin.info/resources/povertyalleviation.pdf> (02.03.2021.)

⁴⁰ Ibidem, str. 3.

one u ruralnim sredinama. Na ovakav način *pro – poor* turizma doprinosi cjelokupnom i uravnoteženom razvoju.

Pro – poor turizam treba biti instrument:⁴¹

- ekonomskog rasta,
- stabilizacije i diversifikacije,
- povećanja zaposlenosti,
- smanjenja migracije i revitalizacije ruralnih područja, kao i poboljšanje javnih usluga,
- infrastrukturnog poboljšanja,
- pokretanja zanatstva, lokalnih običaja i kulturnog identiteta,
- povećanja mogućnosti socijalnog kontakta i razmjene,
- očuvanja prirodnog okruženja,
- povećanja svijesti o prepoznavanja prioriteta ruralnih sredina i potencijala od strane donositelja odluka.

Za uspješno osmišljavanje i implementaciju *pro – poor* turizma nije odgovorna samo turistička ponuda, već je važna i turistička potražnja, kao i turist. Turistička potražnja za rezultat ima konačnu turističku potrošnju, čiji bi korektan dio trebao ostati u posjedu lokalne zajednice. Suvremeni turist trebao bi svakako biti odgovoran i educiran, svojom inicijativom trebao bi stupiti u kontakt s lokalnom zajednicom. Uz navedeno, masovni mediji danas imaju važnu ulogu u kreiranju slike o turističkoj destinaciji, bila ona pozitivna ili negativna. Navedeno upućuje na to da bi se ova činjenica trebala iskoristiti za sustavnu edukaciju turista, a sve s ciljem daljnje edukacije o snazi i značaju turizma i njegove uloge u redukciji siromaštva. Navedeno također predstavlja jedan od modela upravljanja s *pro – poor* turizmom. Privatni sektor trebao bi osigurati radna mjesta za lokalno stanovništvo i razvijati poduzetničke modele aktivnosti u smislu proizvodnje proizvoda i usluga. Država u svemu ovome ima regulacijsku funkciju. Ipak, uloga lokalnog stanovništva trebala bi biti najveća iz razloga

⁴¹ Dixey, L., Burian, M., Holland, J., *Tourism in Poor Rural Areas*, Open Journal of Ecology, PPT Working Paper No. 12, 2003., str. 6., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/238088185_Tourism_in_Poor_Rural_Areas_Diversifying_the_product_and_expanding_the_benefits_in_rural_Uganda_and_the_Czech_Republic (26.02.2020.)

što lokalno stanovništvo sudjeluje u samom turizmu i u donošenju odluka.⁴² U narednoj cjelini obradit će se pozitivni utjecaji *pro – poor* turizma s teorijskog gledišta, a kasnije u radu navest će se pozitivni primjeri implementacije *pro – poor* strategija.

4.1. Pozitivni utjecaji pro - poor turizma

Valorizacija pozitivnih utjecaja proizašlih na temelju *pro - poor* turizma podrazumijeva i materijalne i nematerijalne utjecaje, kao što su to socio -kulturni utjecaji. Sljedeći logiku pojedinih autora, takve utjecaje može se svrstati u nekoliko grupa, kako slijedi u tablici 2.

Tablica 2. Pozitivni utjecaji *pro – poor* turizma

UTJECAJI TURIZMA	MOGUĆI POZITIVNI UTJECAJI
Životni ciljevi	Ekonomska sigurnost, kultura i zdravlje
Životne aktivnosti	Proširivanje ekonomskih opcija
Osnovni kapital	Povećanje sredstava
Političko i institucionalno okruženje	Veći utjecaj lokalnog stanovništva
Dugoročni životni prioriteti	Dugoročni prioriteti stanovništva

Izvor: Izrada autorice prema: Ashley, C., Roe D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1, Pro Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor - A Review of Experience*, 2001., dostupno na:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d6eed915d3cfd001a18/R7557-ppt_report.pdf (26.02.2021.)

Iz tablice 2. vidi se kako postoje brojni pozitivni utjecaji *pro – poor* turizma. U teorijskom smislu riječ je o ekonomskoj sigurnosti i zdravlju, većim ekonomskim izgledima, većoj participaciji lokalnog stanovništva i vođenje brige oko dugoročnih prioriteta lokalnog stanovništva. Postoji relativno mnogo pozitivnih primjera *pro – poor* turizma, o kojima će više biti riječi u nastavku rada, ali će se na ovome mjestu navesti mogući pozitivni utjecaji, koji pružaju dobru teorijsku podlogu za razmatranje pozitivnih utjecaja u okviru obrađivane problematike.

⁴² Ibidem, str. 30.

U okviru *pro – poor* turizma, velikim brojem objekata u turizmu mogu upravljati volonterska udruženja, koja najčešće imaju jasno definirane principe u raspodjeli posla i prihoda. Pojedine strategije se zasnivaju na radnom angažiranju ugroženih skupina stanovnika, kao što su to žene. Treba napomenuti kako u pojedinim zemljama, kao što je to Bolivija, žene čine 60 % zaposlenih u turizmu, dok u pojedinim muslimanskim zemljama žene sudjeluju s tek 10 % angažmana.⁴³ Uslužne djelatnosti često zahtijevaju angažiranje nisko - obrazovanih osoba, a to pruža i veću dostupnost radnih mjesta koja su namijenjena ženama. Uz već navedeno, generalno je veliki postotak žena uključen u neformalne aktivnosti. Ponekad se takve aktivnosti kvalitetno ekonomski valoriziraju, ali ponekad se iste znatno podcjenjuju. Primjećuje se kako se od 1998. godine promovira etnički turizam i to od lokalne pa do globalne razine. Rezultati mnogobrojnih istraživanja upućuju na to da dobre *pro – poor* strategije uključuju nevladine organizacije s ciljem reduciranja siromaštva kroz aktivnosti proizašle iz volonterskog turizma.

Ukoliko se izbjegavaju aktivnosti koje zahtijevaju veća ulaganja lokalne zajednice i radi se na aktivnostima koje podržavaju postojeće životne strategije, tada siromašno stanovništvo izbjegava rizik od daljnjeg siromaštva i povećava svoje prihode. Kako bi se postigli navedeni ciljevi, važno je dobro “programiranje” i implementacija usluga koje zahtijevaju turisti u odnosu na one usluge koje lokalno stanovništvo može pružiti.⁴⁴ Dobro primijenjena strategija *pro – poor* turizma je ona koja kroz različite aktivnosti doprinosi većem blagostanju lokalnog stanovništva. Uz to, u okviru ovakvih strategija, turisti se konstantno educiraju o destinaciji koju posjećuju. Mogu biti uključeni i u svakodnevne aktivnosti ljudi, sagledati način njihova života i upoznati običaje. Turisti na različite načine mogu učiti o proizvodnji i izradi lokalnih proizvoda. Navedeno upućuje na to da turisti tada shvaćaju koliko je vremena potrebno za proizvodnju određenih proizvoda, što ih onda navodi da kupuju proizvode upravo od lokalnog stanovništva, bilo kao proizvode široke potrošnje ili kao autohtone suvenire. Nakon predstavljanja mogućih pozitivnih ishoda *pro – poor* turizma u teorijskom smislu, zaključuje se kako kvalitetne strategije značajno doprinose u razvoju istog. U narednoj cjelini obradit će se negativni utjecaji *pro – poor* turizma u teorijskom smislu.

⁴³ Ashley, C., Roe D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1, Pro Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor - A Review of Experience*, op.cit., str. 10.

⁴⁴ Ibidem, str. 11.

4.2. Negativni utjecaji pro – poor turizma

Prilikom razmatranja *pro - poor* turizma, treba imati u vidu da uz ekonomske i socio- kulturne utjecaje, nekvalitetnim programiranjem i implementiranjem strategija *pro - poor* turizma može doći do vrlo negativnog utjecaja na standard života lokalnog stanovništva. Prema pojedinim autorima takvi utjecaji mogu se ubrojiti u nekoliko grupa, kao što je i prikazano u tablici 3.

Tablica 3. Negativni utjecaju *pro – poor* turizma

UTJECAJI TURIZMA	MOGUĆI NEGATIVNI UTJECAJI
Životni ciljevi	Narušena ekonomska sigurnost
Životne aktivnosti	Konflikti s drugim aktivnostima
Osnovni kapital	Gubitak imovine
Političko i institucionalno okruženje	Politika ograničenja
Dugoročni životni prioriteti	Narušena dugoročna sigurnost

Izvor: izrada autorice prema Ashley, C., Roe D., Goodwin, H., Pro-Poor Tourism Report No. 1, Pro Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor - A Review of Experience, 2001., dostupno na:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d6eed915d3cfd001a18/R7557-ppt_report.pdf (26.02.2021.)

Iz prethodne tablice 3. razvidno je kako *pro – poor* turizam može imati i negativne utjecaje, koji su nerijetko česti. Riječ je o mogućoj narušenoj ekonomskoj sigurnosti, mogućim konfliktima s ostalim aktivnostima, gubitak imovine stanovništva, provođenje politike ograničenja i narušena dugoročna sigurnost. Greške koje se javljaju prilikom implementacije strategija mogu biti: ulaganje u razvoj turističke ponude praćeno zaduživanjem, neadekvatna turistička potražnja, nesigurni izvori sirovina, nedostatak slobodnog vremena lokalnog stanovništva. Uz to, egzistencija lokalnog stanovništva ovisi o brojnim drugim aktivnostima. Dok *pro – poor* turizam uživa veliku podršku razvojnih agencija, donatora, vlada i turističkih organizacija, kritika koja se

javlja je dobrodošla za uspješniji daljnji razvoj.⁴⁵ Oni koji zagovaraju *pro – poor* turizam imaju mišljenje kako isti povećava korist lokalnog stanovništva, međutim također priznaju kako je navedena korist malog obujma. Realnost je takva da se *pro – poor* turizam uglavnom temelji na dužim putovanjima, a uglavnom putuju bogati turisti u siromašne krajeve svijeta. Oni često neadekvatno iskorištavaju ionako već oskudne resurse, a osobito vodu i energiju. Na takav način lokalno stanovništvo ima veću štetu nego li korist od turizma. Prethodno spomenuta dugačka putovanja, uobičajeno se temelje na avionskom prijevozu, što kao posljedicu ima narušenu ekološku ravnotežu, a naročito zbog veće emisije ispušnih plinova koji se smatraju velikim problemom globalnog zatopljenja. Ovo se najviše odnosi na Afriku, Aziju i Latinsku Ameriku.⁴⁶ Uz već navedeno, jako je važno utvrditi da li se interesi najsiromašnijih osoba mogu zadovoljiti na globalnoj razini koje se organiziraju na temelju principa jednakosti. Tako poduzeća nastoje zadovoljiti interese tržišta iskazanim u profitu. Dakle, namjera investitora je uvećanje profita, a ne pomoć siromašnima.

Postavlja se pitanje zbog čega bi se trebala očekivati njihova pomoć siromašnima. Prema mišljenju brojnih autora, turizam koji pokreće privatni sektor ne pogoduje aktivnostima koje bi trebale biti prije svega usmjerene na reduciranje siromaštva. Uz navedeno, stvaraju se i različiti neekonomski troškovi za siromašne i iz tog razloga je njihova situacija nerijetko dodatno pogoršana, a ne poboljšana.⁴⁷ Ako se uzme u obzir to da je jedan od temeljnih aspekata *pro – poor* strategija povezivanje među dionicima u turizmu s lokalnom zajednicom, zaključuje se kako hotelijerstvo ima važnu ulogu u okviru ove problematike. Hotelijerstvo je jako važno u turizmu, zahtijeva velike investicije i u cijelosti je zasnovano na ekonomskim racionalnostima. Zbog toga je donekle razumljivo što postoje problemi u suradnji s hotelima jer se aktivnost uglavnom svodi na davanje materijalnih donacija i takav trend nije utemeljen na mehanizmu partnerstva. Zbog toga nije primjetan pozitivan doprinos hotela ili zajednice. Na ovakav način se hotel nalazi u poziciji donatora, dok je lokalna zajednica primatelj istih i nije uključena u međusobne partnerske odnose. Tako su poljuljani sami temelji na kojima se zasniva *pro – poor* turizam. Na taj se način ne utječe na razvoj zajednice koja neupitno ima sve potrebne elemente samostalnosti i održivosti. U nekim

⁴⁵ Scheyvens, R., op.cit., str. 235.

⁴⁶ Ibidem, str. 234.

⁴⁷ Škrbić, I., Tomka, D., Milošević, S., op cit., str. 181.

se slučajevima hoteli suočavaju s pozicijom da imaju društvenu odgovornost prema lokalnoj zajednici. Zajednica se tada ponekad sama nastoji prikazati zanemarenom stranom. Širina ovih faktora potencijalno može biti velika i kretati se od nedostatka financijskih sredstava, do loših zakonskih okvira ili pak nestabilnosti u državnim strukturama. Sve prethodno navedeno upućuje na to da je za ostvarivanje koristi siromašnog stanovništva, neophodna snažna državna i institucionalna podrška, što često nije slučaj u brojnim zemljama.⁴⁸U sljedećoj cjelini, nakon empirijske podloge, obradit će se konkretni primjeri dobre prakse *pro – poor* turizma, što je važno u okviru razmatranja obrađivane problematike.

4.3. Primjeri dobre prakse *pro – poor* turizma

Turizam se nažalost često tumači kao elitna industrija, a zbog toga ga vlade i donatori tretiraju manje ozbiljno nego neke druge primarne industrije. Uvriježeni stereotip u pogledu bogatih turista i siromašnog stanovništva, dodatno podržava prethodno izneseno. Prethodno je pojašnjeno kako turizam uvelike utječe na siromašne u brojnim segmentima, kako ekonomski, tako ekološki, a tako i socijalno i/ili kulturno. Siromašno stanovništvo je osjetljivije na kontradiktornosti različitih strategija razvoja, a koje se manifestiraju kao gubitak resursa, pogotovo prirodnih ali isto tako i kao pojava inflacije. Iz navedenog će razloga neto koristi od turizma prije osjetiti bogati nego siromašni pojedinci. U cilju suzbijanja ovih negativnih učinaka, promiče se turizam u korist siromašnih, *pro – poor* turizam, koji podrazumijeva manje projekte u lokalnim zajednicama s temeljnim ciljem privlačenja čim većeg broja turista. Treba uvažiti enorman značaj koji za razvoj *pro – poor* turizma imaju međunarodne organizacije i vlade zemalja u kojima se odvija turizam. Privatne kompanije mogu, ali i ne moraju imati pozitivan učinak, ali onda kada ga imaju, to je pohvalno i svakako vrijedno pažnje. Također su važne i nevladine, kao i humanitarne organizacije. Unatoč neznatnim varijacijama u tipologiji aktivnosti koje poduzimaju nevladine organizacije i privatna poduzeća, jačina preklapanja u njihovom djelovanju uočljiva je u inicijativama i utjecaju. Navedeno upućuje na to da streme ka istom cilju. Poslovanje privatnih poduzeća je u dobroj korelaciji s interesima siromašnih u slučajevima kada ona

⁴⁸ Ibidem, str. 180.

surađuju s lokalnim stanovništvom ili onda kada surađuju s lokalnim proizvođačima i doprinose indirektnim i direktnim mjerama zapošljavanja, a sve kroz projekte koje pokreću u suradnji s lokalnim zajednicama. Na drugoj strani nalaze se nevladine i humanitarne organizacije koje najčešće pokreću komercijalna poduzeća u kojima zapošljavaju siromašne stanovnike.⁴⁹Primjeri iz prakse koji uspješno provode pro – poor turizma su Republika Trinidad i Tobago, Bangladeš, Nepal, Južnoafrička Republika, te Ekvador.

Za prvi primjer dobre prakse navodi se Republika Trinidad i Tobago (Slika 1.), koja se nalazi na jugu Karipskog mora, u blizini Venezuele. Trinidad i Tobago obiluju naftom, te pripadaju razvijenim zemljama u karipskom području. Imaju stabilan politički i ekonomski sustav s visokom stopom rasta BDP-a.

Slika 1.: Trinidad (Mayaro Beach); Tobago (Parlatuvier Bay)

Izvor: Kiddle, *Trinidad and Tobago facts for kids*, 2021., dostupno na:
https://kids.kiddle.co/Trinidad_and_Tobago(01.03.2021.)

Nezaposlenost je u tim državama relativno mala i kreće se u rasponu od 5 do 6 %. Nacionalni plan je iskorijeniti siromaštvo. U agendi razvoja, tamošnja vlada se bazirala na promociju turizma s ciljem povećanja deviznih priljeva, ali i na stvaranje koristi za siromašno stanovništvo. Problematika usmjerena na siromaštvo najviše je

⁴⁹ Dedić, D., *Uloga turizma u smanjenju siromaštva u ruralnim područjima Republike Srbije*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, 2015., TIMS Acta 9, (str. 25.-36.), str. 29., dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2015/1452-94671501025D.pdf> (02.03.2021.)

izražena na istoku, jugu i na sjeverozapadu zemlje u području Mayaro s 24% siromašnih, St. Patric-a s 13%, St. Andrew/St. David s 14% i Victoria s 15%.⁵⁰ Statistika koja se bavi siromaštvom ukazuje na to da veliki broj stanovnika, odnosno oko 18 % živi ispod granice siromaštva, a od njih preko 80 % gladuje. Zato je Trinidad i Tobago 2008. godine potpisao hvalevrijedan sporazum s Europskom unijom o financiranju Programa usmjerenog na reduciranje siromaštva (*Poverty Reduction Programme*). Zaseban dio ovih sporazuma odnosi se na *pro - poor* turizam. Zaključuje se kako isti u brojnim područjima počiva na inicijativi nevladinog i privatnog sektora, a čiji je pristup ispunio nacionalne ciljeve, poboljšao sigurnost i poslovno okruženje kompanija, što je posljedično unaprijedilo razvoj turističkog proizvoda, kao i sam doživljaj turista. Suradnju su ojačale formalne, odnosno neformalne inicijative privatnog i javnog sektora, a ponajviše poljoprivredne, šumarske, ribarske i sl. Siromašnim stanovnicima je implementacija *pro - poor*-a omogućila tehničku i financijsku podršku usmjerenu na obuku za zanatske i turističke vodiče u destinaciji. Navedeni programi obuke su imali utjecaj na samopouzdanje ljudi, što je uobičajeno važna komponenta rada. Kada su počeli zarađivati, lokalni stanovnici su se ostvarili kao proizvođači, ali i kao krajnji potrošači. Na takav je način došlo do redukcije siromaštva i marginalizacije u društvu.

Drugi pozitivan primjer odnosi se na Bangladeš (Slika 2.), a koji ima ukupno oko 166 milijuna stanovnika s pridruženom stopom siromaštva od 31 %. Ondje su primjetni dobar priljev deviza, kvalitetni javni prihodi i otvaranje radnih mjesta. Od turizma ondje živi oko 3.3 milijuna ljudi. Tamo je uspješno implementirano više *pro - poor* programa, a najistaknutiji su oni u gradu Cox's Bazar i na koraljnom otoku Sv. Martin. Nekada su se stanovnici u navedenim područjima primarno bavili poljoprivredom (ratarstvo i stočarstvo) živjeli su u vrlo lošim financijskim, kao i životnim uvjetima. Bili su suočeni s higijensko - sanitarnim problemima, oskudicom vode, zdravstvene zaštite i sl. Domaćinstva otoka Sv. Martin bila su bez brodskih linija s kopnom, struje, telefona i ostalih dosega civilizacije. Zbog svega navedenog Nacionalna turistička organizacija (*Bangladesh Parjatan Corporation*) je u skladu s prethodno definiranim *master* planom UNDP-a i WTO-a, turistički razvoj usmjerila na promicanje turističke destinacije, kao i na izgradnju kvalitetne turističke infrastrukture. Sve to je učinila s ciljem reduciranja

⁵⁰ Lewis, A., Brown, T., *Pro-poor tourism: A vehicle for development in Trinidad & Tobago*, Sir Arthur Lewis Institute of Social & Economic Studies (SALISES), 2007., str. 16., dostupno na: <https://sta.uwi.edu/conferences/salises/documents/Lewis%20%20A.pdf> (27.02.2021.)

siromaštva na navedenom području. Izgradilo se oko 450 hotela i ostalih objekata namijenjenih turizmu na 121 km dugačkoj plaži, a koja se smatra najdužom na svijetu.⁵¹ Uz to, izgradnja adekvatne infrastrukture za restorane i hotele, prometnica i komunikacijskih veza, kvalitetne vodovodne mreže, obrazovnih i medicinskih objekata, objekata javne sigurnosti, značajno su doprinijeli siromašnom lokalnom stanovništvu. Mnogi ljudi su u turizmu pronašli posao turističkih vodiča, prodavača rukotvorina i poljoprivrednih proizvoda, kao fotografi i sl. Rasli su i zanati.

Slika 2.: Bangladeš

Izvor: Tripadvisor.rs, *Istražite lokaciju Bangladesh*, 2021., dostupno na: <https://www.tripadvisor.rs/Tourism-g293935-Bangladesh-Vacations.html> (01.03.2021.)

Ono što je negativno, to je sezonalnost. Iz tog razloga dolazi do toga da život stanovništva postaje teži nakon turističke sezone. Došlo je i do manjeg pristupa resursima, rasta cijena, porasta kriminala i sl. Ipak, situacija je bolja nego li je bila, stoga se smatra kako je pro – poor ondje imao smisla.

Idući primjer odnosi se na sjeverozapad Nepala (Slika 3.), koji ima oko 30 milijuna stanovnika s pridruženom stopom siromašnih od oko 25 %. Tamo se nalazi područje Humla koji karakterizira planinska klima, hladno vrijeme i nedovoljno razvijena infrastruktura. Industrija nije razvijena, a lokalno stanovništvo uglavnom živi od poljoprivrede na relativno neplodnom zemljištu.⁵² Uz navedeno, problem

⁵¹ Dedeić, D., op.cit., str. 30.

⁵² Ibidem, str. 30.-31.

predstavljaju higijenski uvjeti koji dovode do raznih epidemija, zaraznih bolesti i gladovanja masa.

Slika 3.: Nepal

Izvor: Tripholidays, *11 vrhunskih turističkih atrakcija u Nepalu*, 2021., dostupno na:

<https://hr.tripholidays.com/1130-nepal-nep-hr> (14.04.2021.)

Vlada Nepala smatrala je kako je razvoj tog područja nemoguć upravo zbog loših životnih uvjeta. Turizam u Humli je nedovoljno razvijen, ali s izuzetkom grada Simikot. Do ovog područja može se doći isključivo pješke, što se počelo smatrati prednošću jer postoji mogućnost razvoja planinarskog, kao i pješačkog turizma. Organizacija pješačkih i planinarskih ruta dugo je bila prepuštena velikim turističkim organizacijama, stoga zarada nije dolazila do siromašnog lokalnog stanovništva. Temeljni cilj lokalne *pro – poor* strategije bio je taj da se prihodi proizašli iz turizma barem u jednom dijelu usmjere na lokalno stanovništvo Humle. U ovoj inicijativi je Nepalu uveliko pomogla Nizozemska organizacija za razvoj. Primjećuje se kako se siromaštvo smanjuje generiranjem dohotka i poslova za ugrožene skupine ljudi, osobito za siromašne. To se čini kroz različite programe uz neznatne utjecaje na

kulturno i društveno okruženje.⁵³Pro – poor je doprinio ekspanziji novih poslovnih prilika, novim radnim mjestima, poboljšanju infrastrukture, kulture i razvoju društva u općenitom smislu. Napredak se očekuje i u pogledu politika podrške i planiranja, ali i od jačanja novih pro – poor institucija.

Sljedeći primjer se odnosi na Južnoafričku Republiku (Slika 4.), koja ima oko 50 milijuna stanovnika stopu siromaštva od oko 30 %. Ondje je provedeno najviše projekata *pro – poor* turizma.

Slika 4.: Južnoafrička Republika

Izvor: Eurotour, *Discover South Africa*, 2021., dostupno na:
http://eurotourgh.com/pages/tour_southafrica(03.03.2021.)

Najuspješnijim projektom se smatra onaj u Nacionalnom parku slonova “Ado”. Ovaj *pro – poor* projekt je 2004. godine podržala Svjetska banka s donacijama od gotovo 6 milijuna USD. Sredstva su došla iz Globalnog fonda zaštite životne sredine (*Global Environment Facility – GEF*). *Pro – poor* strategija je u parku imala za cilj ojačati vezu između različitih elemenata turističkog sustava, odnosno: nacionalne vlade, turističkih poduzeća, Udruženja nacionalnih parkova (*South African National*

⁵³ Lewis, A., Brown, T., op.cit., str. 13.

Parks Board) i siromašne lokalne zajednice. U navedenom procesu dolazi se do zaključka kako projekti lokalnih zajednica, kao što su npr. amaterska kazališta i sl., mogu uvelike povećati vrijednost parka, na način da se učini diverzifikacija turističkih proizvoda.⁵⁴ Privatni sektor pobrinuo se za marketing i obrazovanje lokalne zajednice. Sve to, dovelo je do toga da je (South African National Parks Board) jedan od vrlo rijetkih i kvalitetnih južnoafričkih parkova.

Ekvador (Slika 5.) ima oko 16 milijuna stanovnika s pridruženom stopom siromaštva od oko 24 % i smatra se jednim od najboljih eko-turističkih destinacija. Ponajviše se to odnosi na atraktivnu prirodu i zanimljivu kulturu. Primjetni su dinamični turistički projekti u koje su uključeni lokalni stanovnici u destinaciji. Ipak, uz sve uložene napore iz Vlade Ekvadora, jačanjem ponude u turizmu Perua, vulkana, ekonomske klime i sl., turizam Ekvadora nalazi se u određenoj fazi stagnacije. Donekle je izgubio dobru reputaciju sigurne turističke destinacije, najviše zbog kriminala i otmica, a koje se odnose na strance i na zaposlenike u naftnoj industriji. Treba spomenuti Amazoniju, koja je na karti turističkih destinacija još od relativno dalekih 1970-ih godina. Turiste ondje privlače lokalna plemena i neukrotiva priroda. U zadnjih dvadesetak godina primjećuje se kako većina lokalnih plemena radi na promociji vlastite turističke ponude i to samostalno ili pak kroz partnerstvo s privatnim turoperatorima. Lokalne zajednice upravljaju turističkim projektima Amazonije, putem RICANCIE (mreža od devet grupa iz *Quichua*) i KAPAWI (suradnja plemena *Achuar* s kompanijom „*Canodros*“).⁵⁵ Navedeni programi u literaturi se često opisuju kao oni koji prate turizam zbog uspjeha u diverzifikaciji koja stvara korist za lokalnu zajednicu. Unatoč tome što su dobro umrežene, lokalne zajednice i dalje vode borbu s privlačenjem turista.

Sposobnost slabog privlačenja turista u Ekvadoru proizlazi iz manjka marketinških vještina i nedovoljno efikasnih partnerstava s privatnim sektorom. Zbog toga isplativost i održivost mogu biti upitni.

⁵⁴ Dedeić, D., op.cit., str. 31.

⁵⁵ Ibidem, loc.cit.

Slika 5.: Ekvador

Izvor: Kent, B., *The Top 10 Places to Visit in Ecuador*, Topten Zilla, 2018., dostupno na: <https://toptenzilla.com/the-top-10-places-to-visit-in-ecuador/> (14.04.2021.)

U narednoj cjelini obradit će se konkretni primjeri loše prakse implementiranja *pro – poor* turizma. Cilj prikazivanja negativnih primjera *pro poor* turizma je bolje shvaćanje problematike istraživanja.

4.4. Primjeri loše prakse *pro – poor* turizma

Uz sva dosadašnja istraživanja još uvijek se nije pronašlo dovoljno dokaza da aktivnosti proizašle iz *pro – poor* turizma doprinose pozitivnim rezultatima u domeni smanjenja siromaštva i poboljšanja životnih uvjeta, ugroženih skupina. Relativno veliki broj projekata *pro – poor* turizma ne ostvari definirana očekivanja. Brojni autori smatraju kako s ekonomskog aspekta navedeni projekti budu ekonomski neuspješni ili tek neznatno uspješni. Najčešći razlog neuspjeha je nedostatak fokusiranja na tržište ili nedovoljna inicijativa privatnog sektora.⁵⁶Kritika koja je usmjerena na *pro – poor*

⁵⁶ Spenceley, A., Meyer, D., *Tourism and Poverty Reduction: Theory and Practice in Less Economically Developed Countries*, April 2012, *Journal of Sustainable Tourism* 20(3):297-317., str. 298., dostupno

turizam usmjerena je i na raspodjelu bogatstva u okvirima neoliberalne ekonomije, kao i na to da nije jasno definirano jesu li primarni interesi usmjereni na siromašne, ili pogoduju industriji turizma. *Pro – poor* turizam vjerojatno stvara prevelika očekivanja od turizma u efikasnoj borbi protiv siromaštva, a da prilikom toga ne uzima u obzir strukturalna ograničenja. Koncept razvoja *pro – poor* turizma često izbjegava suočavanje s činjenicom da neravnomjerna alokacija prihoda može dovesti, ili čak podrazumijeva gubitak kvalitete života za lokalno stanovništvo u turističkoj destinaciji. Tako pojedine, moćnije skupine ljudi, mogu dodatno iskorištavati lokalno stanovništvo i donijeti im više štete nego li koristi.⁵⁷ Prvi primjer loše prakse *pro – poor* turizma odnosi se na studiju *Pathompituknukoon, Khingthong, & Suriya, 2012.*, koja je rađena preko modela opće ravnoteže, a cilj joj je bio istražiti efekte povećanja prihoda od turizma u odnosu na smanjenje poljoprivrednih prihoda.

Studija provedena je u selu Mae Kampong na Tajlandu (Slika 6.), kroz četiri elementa:⁵⁸

- recesiju i ekspanziju osnovnih ekonomskih sektora;
- raspodjelu dohotka;
- socijalne učinke;
- dobrobit najsiromašnijih ljudi.

Navedenom studijom došlo se do zaključka kako se prihodi od turizma ne raspoređuju jednako, odnosno da 20 % najbogatijih ima najviše prihoda, dok 20 % najsiromašnijih nema gotovo nikakve prihode. Uz navedeno, socijalno blagostanje je bitno narušeno i najsiromašnija skupina ljudi ne može zadržati svoju poziciju uslijed rasta cijena, koji se dogodio kao posljedica turizma. Direktne neto koristi nema cijela

na: https://www.researchgate.net/publication/232944861_Tourism_and_Poverty_Reduction_Theory_and_Practice_in_Less_Economically_Developed_Countries (02.03.2021.)

⁵⁷ Ibidem, str. 301.

⁵⁸ Pathompituknukoon, P., Khingthong, P., Suriya, K., *Can rising tourism income compensate fading agricultural income? A general equilibrium analysis of income distribution and welfare in a rural village in Northern Thailand*, The Empirical Econometrics and Quantitative Economics Letters, 2012., Vol 1, No. 1, (str. 5. – 16.), str. 6., dostupno na: https://www.zef.de/fileadmin/user_upload/6c29_EEQEL_V1_N1_March_2012_pp_005_016_Pakpicha_Purich_Komsan.pdf (02.03.2021.)

lokalna zajednica, već samo povlašćena manjina, što je vrlo negativan primjer *pro – poor* turizma.

Slika 6.: Selo Mae Kampong na Tajlandu

Izvor: Tripadvisor.rs, *Mae Kampong Village*, 2021., dostupno na:

https://www.tripadvisor.rs/Attraction_Review-g1450344-d4997640-Reviews-Mae_Kampong_Village-Mae_On.html (25.02.2021.)

Sljedeći primjer loše prakse *pro – poor* turizma odnosi se na Laos, Vieng Xai Cave City (Slika 7.). Općenito, Laos ima oko 6 milijuna stanovnika, od čega je 87 % ruralnih stanovnika, koji se bave poljodjelstvom koje sudjeluje u BDP-u Laosa sa oko 51 %. Laos je klasificiran u najslabije razvijene zemlje svijeta (LDC), jer njegovo stanovništvo dnevno zarađuje manje od 2 američka dolara. Učestalost siromaštva,

definirana laoškom linijom siromaštva od 1,5 američkih dolara po danu. Siromaštvo je u Laosu definirano od strane vlade kao nedostatak sposobnosti da se ispune osnovne ljudske potrebe, poput nedostatka hrane, adekvatne odjeće, stalnog prebivališta, te kao nedostatak pristupa zdravlju, obrazovanju i prijevozu.⁵⁹ Cilj laoške Vlade je bio da do 2010. godine smanji stopu masovnog siromaštva sa oko 33 % na polovicu, te je kreirana Privremena strategija za smanjenje siromaštva, iz 2002. godine. Programom suzbijanja siromaštva između 2005. i 2020. godine prioriteti su stavljeni na projekte industrijalizacije i modernizacije gospodarstva. Među tim projektima važno mjesto su imali projekti razvoja *pro – poor* turizma, koje je poticala Azijska banka za razvoj i subregija Veliki Mekong (ADB/GMS). Točnije, razvijeno je 11 programa za promicanje Milenijskih razvojnih ciljeva Laosa, a jedan od njih bio je usmjeren na *pro - poor* turizam. Do 2000. godine u Laosu je bilo 56 međunarodnih nevladinih organizacija koje su radile na projektima smanjenja siromaštva u ruralnom Laosu.⁶⁰ Poticanje i omogućavanje turizma u korist siromašnih u zajednici jedan je od glavnih prioriteta strategije razvoja turizma Laosa, dok ostali prioriteti uključuju razvoj infrastrukture, izgradnju kapaciteta, programe obuke stanovništva za potrebe turizma, posebno žena i etničkih manjina. Ideološka podloga *pro poor* turizma Laosa ima podlogu u održivom turizmu, koji daje podršku životnim sustavima svih zajednica, a eko turizam je glavni prioritet u okviru održivog turizma na području Laosa, putem kojeg se može utjecati na ublažavanje siromaštva. Problematika ekoturizma u Laosu proizlazi iz činjenice, da ukoliko se pažnja ne usmjerava na zaštitu prirode i kulturnih resursa, tada projekti *pro poor* turizma ne mogu uspjeti u rješavanju egzistencije siromašnih. Lokalno stanovništvo se treba pridržavati načela jednakosti, održivosti i ekologije da bi se stekle blagodati *pro – poor* turizma. Tijekom vremena, znanstvenici su primijetili da je u Laosu došlo do promjene utjecaja turizma na lokalnu zajednicu. Prilikom kreiranja i implementacije strategija *pro – poor* turizma trebalo se realnije predvidjeti i procijeniti sve pozitivne i negativne aspekte *pro – poor* turizma. Spoznalo se da su se lokalnom stanovništvu trebale jasno i nedvosmisleno prikazati sve važne činjenice, a trebala bi im se omogućiti i participacija u donošenju odluka. Na takav način bi moglo doći do

⁵⁹ Suntikul, W., Gunther Bauer, T., Song, H., *Pro-poor Tourism Development in Viengxay, Laos: Current State and Future Prospects*, June 2009, *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 14(2), (1-33), str. 8-9., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/48259371_Pro-poor_Tourism_Development_in_Viengxay_Laos_Current_State_and_Future_Prospects (02.03.2021.)

⁶⁰ Ibidem, str. 10.

optimalne ravnoteže, a svi dionici bi trebali imati koristi od razvoja turizma. Lokalno stanovništvo trebalo bi se i dodatno educirati, kako bi bilo svjesno prednosti od kvalitetno implementiranih *pro – poor* strategija. Istraživanja su pokazala kako je lokalno stanovništvo uglavnom svjesno prednosti koje donosi turizam. Međutim, ukoliko stanovništvo nije upozoreno na loše posljedice od razvoja turizma, može doći do antagonizma prema turizmu i turistima.

Slika 7.: Laos

Izvor: Tripadvisor, Vieng Xai Cave City, 2021., dostupno na:

https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g3650252-d1734175-Reviews-Vieng_Xai_Cave_City-Houaphanh_Province.html(01.03.2021.)

Treći negativan primjer u implementaciji *pro – poor* turizma odnosi se na selo Južne Afrike, Bergville (Slika 8.). Južna Afrika pati od prisutnosti velikih socijalno - ekonomskih nejednakosti u prihodima i bogatstvu, koja se manifestira putem visoke stope nezaposlenosti, siromaštva, značajne rasprostranjenosti kriminala i nesigurnosti, visokog stupnja ekonomske neformalnosti.⁶¹Nezaposlenost ima posebno velik utjecaj na mlade, neobrazovane i one koji žive na selima, izvan urbanih sredina.

⁶¹ Duclos, J., Verider - Chouchane, A., *Analyzing Pro-Poor Growth in Southern Africa: Lessons from Mauritius and South Africa*, June 2011, African Development Bank Group, Working Paper Series, No. 115 - November 2010, str. 10., dostupno

Slika 8.: Selo Bergville u Južnoj Africi

Izvor: Regency Lighting, *Home; About Us, Social Responsibility Bg Africa Village*, 2021., dostupno na: <https://www.regencylighting.com/about-regency-lighting/social-responsibility/bg-africa-village/> (24.02.2021.)

Vladin plan za ublažavanje siromaštva zasnovan je na principu poticanja rasta i stvaranja radnih mjesta, pri čemu je liberalizacija trgovine na prvom mjestu. Novija službena politika je preusmjerenje na borbu protiv neimaštine, na obrazovanje i na zdravstvenu zaštitu (posebno od HIV-a). Do 2005. godine čak 42 % građana Južne Afrike živjelo je s manje od 3 američka dolara dnevno.

Da bi se smanjilo siromaštvo u ruralnim krajevima Južne Afrike posegnulo se u smjeru razvoja turizma. Kreirani su projekti pro – poor turizma. Jedan od primjera je nekadašnje planinsko selo (ispod planine Drakensberg), a današnji gradić Bergville.⁶²M. B. Johnson Mthembu je 2012. godine proveo istraživanje izravnih i

na: <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/WORKING%20PAPER%2015%20.pdf> (02.03.2021.)

⁶² Johnson Mthembu, M. B., *Rural tourism development: a viable formula for poverty alleviation in Bergville*, Inkanyiso: Journal of Humanities and Social Sciences, 2012, Vol.4, No.1, (str. 63.-74.), dostupno na: <https://www.ajol.info/index.php/ijhss/article/view/80071> (02.03.2021.)

neizravnih utjecaja ruralnog turizma na smanjenje siromaštva, te na razvoj životne sredine pod utjecajem turizma u Bergvilleu. Turizam jedan od najvećih ekonomskih sektora Južne Afrike. Rezultati istraživanja pokazali su:⁶³ da razvoj turizma u Bergvilleu povećava razinu samozapošljavanja putem zasnivanja malih, srednjih i mikro turističkih poduzeća, da turizam stvara mogućnosti zapošljavanja putem smještaja, restorana i prijevoza, da turizam nudi zaposlenje mladima, da turizam zaustavlja seljenje ljudi prema gradovima, da turizam stvara sinergije u pomoći sprječavanja siromaštva. Prema rezultatima lokalno stanovništvo je na početku provođenja inicijativa *pro – poor* turizma bilo skeptično, ali snalažljivo, u razvoju turizma, jer je shvatilo njegovu važnost, posebno u pogledu revitalizacije sredine, ali i po pitanju ostvarivanja profita potrebnog za egzistenciju, kroz obavljanje poslova u turizmu. Ono što je krenulo lošim putem je to da su lokalni stanovnici često bili izigrani u pogledu dogovorenih uvjeta, u poslu izrabljeni, te se njihov položaj nije s vremenom poboljšavao. Nedostajalo je suradnje među dionicima lokalne zajednice, i svatko je gledao samo svoju korist. Da bi se turizam nastavio razvijati, stanovnici Bergvillea trebaju ojačati međusobna partnerstva u krugu lokalne zajednice, te biti ustrajni protiv svog skepticizma i nerealnih strahova u odnosu na inicijative *pro – poor* turizma, jer turizam na tom području može biti od koristi svakome, samo je njime potrebno upravljati na efikasan način. U narednoj cjelini će se na temelju empirijske podloge i primjera iz prakse, evaluirati *pro – poor* turizam, odnosno utvrdit će se može li isti reducirati siromaštvo. Uz navedeno, ponudit će se sugestije za budući razvoj *pro – poor* turizma.

⁶³ Ibidem, str. 67.

5. REDUCIRA LI PRO – POOR TURIZAM SIROMAŠTVO?

Nakon empirijske podloge, analize pozitivnih i negativnih utjecaja *pro – poor* turizma i obrade mnogobrojnih praktičnih primjera, u ovoj cjelini slijedi analiza rezultata na temelju obrađene problematike. Ova cjelina bavit će se s sljedećim pitanjem: reducira li *pro – poor* turizam siromaštvo? Odgovor na ovo pitanje važan je kako bi se utvrdila valjanost hipoteze H4 postavljene u uvodu ovog rada.

Strategije *Pro – poor* turizma se teorijski fokusiraju na tri područja:⁶⁴

- povećanje ekonomske koristi, širenje prilika za siromašne, zajedničke koristi, zaposlenje siromašnih,
- pozitivne neekonomske utjecaje, znanje, socijalni i kulturni utjecaj turizma,
- reforma politike i procesa, izrada strategija i planova koji će prije svega ići u prilog siromašnima, participacija privatnog sektora u *pro – poor* strategijama.

Ako se strategije *pro – poor* turizma promatraju isključivo na temelju koristi koje lokalna zajednica ostvaruje, tada se razlikuju strategije koje donose ekonomske koristi, one strategije koje donose ostale egzistencijalne koristi (socijalne i kulturne) i sve one koje donose manje “opipljive” koristi. Primjećuje se kako se u početku razvoja turizma u lokalnim zajednicama koje su siromašne, turizam najčešće povezuje s nematerijalnim koristima te tako predstavlja simbol suvremenosti, progresije i interkulturalne razmjene.⁶⁵ Strategijama bi se trebale podržati turističke aktivnosti manjeg obujma, ali i one koje proizlaze iz neformalnog sektora. Tako bi se trebala ojačati suradnja između poduzeća u turizmu i lokalne zajednice. Osnovni je cilj *pro –*

⁶⁴ Goodwin, H. J., *Reflections on 10 Years of Pro-Poor Tourism*, March 2009., Journal of Policy Research in Tourism Leisure and Events Leisure and Events(1):90-94, str. 91., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233099040_Reflections_on_10_years_of_Pro-Poor_Tourism (02.03.2021.)

⁶⁵ Truong, D., Hall, C. M., Garry, T., *Tourism and poverty alleviation: perceptions and experiences of poor people in Sapa, Vietnam*, Journal of Sustainable Tourism, 2014., Vol. 22, No. 7, (str. 1071.-1089.), str. 1072., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/268632232_Tourism_and_Poverty_Alleviation_Perceptions_and_Experiences_of_Poor_People_In_Sapa_Vietnam (2.03.2021.)

poor strategija smanjiti siromaštvo lokalnog stanovništva, međutim ishod često nije pozitivan.

Da bi se *pro – poor* turizam uspješno implementirao, trebalo bi se raditi na poštenju, odnosno na etičkoj komponenti turizma koja je pojašnjena u trećoj cjelini, na suradnji, transparentnosti i humanom pristupu koji nije usmjeren samo na profit. Nažalost, *pro – poor* unatoč pozitivnim primjerima implementacije, još uvijek ima značajan prostor za napredak.⁶⁶ U idućoj cjelini detektirat će se ključni problemi prilikom implementacije strategija *pro – poor* turizma, kako bi se pružila adekvatna podloga za sugeriranje smjernica za razvoj istog.

5.1. Problemi u implementaciji strategija *pro – poor* turizma

Iz prethodnih cjelina ovog rada, razvidno je kako se *pro – poor* turizam susreće s relativno mnogo problema, ali otvara i brojne mogućnosti. Ključni faktori za uspješnu implementaciju ovih strategija su: kvaliteta radne snage, makroekonomska stabilnost, politička stabilnost, izvori financiranja, komercijalni učinci, socio - ekonomski učinci, participacija, koordinacija i integracija.⁶⁷ Može se zaključiti kako je *pro - poor* turizam teško ostvariti u ranim i u kasnim fazama razvoja turističke destinacije. Trebao bi postojati barem donekle definiran turistički proizvod lokalne zajednice, kako bi se na isti mogli nadovezati elementi sadržani u strategijama razvoja *pro – poor* turizma.

Uz koristi koje *pro – poor* turizam generira za lokalnu zajednicu, treba se uzeti u obzir situacija na turističkom tržištu, proizvodi *pro – poor* turizma i sustavno raditi na stimuliranju turističkih aktivnosti, a sve u korist siromašnog lokalnog stanovništva.⁶⁸ Dosadašnja praksa ukazuje na to da se kontinuitet u radu i generiranju održivih koristi za siromašne ne može smatrati dugoročno održivim iz razloga što ponekad za vrijeme trajanja projekta nisu razvijeni instrumenti koji se temelje na samo - održivosti. Postoje brojne barijere u implementiranju strategije *pro – poor* turizma, ali se primjerenim

⁶⁶ Ibidem, str. 1073.

⁶⁷ Pandey, D. P., *Rural Project Management*, New Age International, New Delhi, 2008., str. 41.

⁶⁸ Ibidem, str. 48.

strategijama mogu i poboljšati učinci *pro – poor* turizma, te pronaći rješenja problema u korist smanjenja siromaštva.

Najveće barijere za uspješnu implementaciju strategija *pro – poor* turizma s ciljem reduciranja siromaštva su:⁶⁹

- nedovoljno državnih programa koji imaju veliku ulogu u smanjenju ekstremnog siromaštva,
- izostanak edukacije zaposlenih osoba u institucijama čiji je cilj djelovanja usmjeren na reduciranje siromaštva iz domena primjene *pro - poor* strategija kao efikasnog instrumenta u borbi protiv siromaštva,
- loše financiranje putem kredita za lokalno stanovništvo,
- nevladine i državne organizacije nedovoljno su organizirane i u nemogućnosti su iskoristiti prilike koje pruža razvoj turizma,
- siromašne osobe imaju znatno ograničen pristup važnoj infrastrukturi,
- zemlje odnosno regionalne i lokalne zajednice ne poznaju dovoljno tržište i ne mogu razviti kvalitetne strategije razvoja turizma, kao i turističke proizvode na osnovi informacija s tržišta,
- birokracija može spriječiti razvoj inovacija, usluga i proizvoda,
- loše transportne mogućnosti i komunikacijska infrastruktura u siromašnim krajevima, što onemogućuje razvoj.

Optimalnom raspodjelom koristi između poduzetnika, u domeni turizma i lokalne zajednice, došlo bi do povećanja zainteresiranosti siromašnih pojedinaca za uključivanjem u turističku ponudu. Odluka lokalne zajednice da sustavno razvija turizam u destinaciji kao prioritet, pozitivno utječe i ohrabruje lokalno stanovništvo da participira u privatnom sektoru, ili u nekom drugom komplementarnom sektoru.⁷⁰ U tablici 4. su prikazani mogući izazovi, odnosno moguće strategije za poboljšanje učinaka *pro – poor* turizma.

⁶⁹ Jamieson, W., Goodwin, H., Edmunds, C., *Contribution of Tourism to Poverty Alleviation Pro-Poor Tourism and the Challenge of Measuring Impacts*, op.cit., str. 6.-7.

⁷⁰ Chok, S., Macbeth, J., Warren, C., *Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability*, June 2007, Current Issues in Tourism 10(2):144-165, str. 154., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/249024153_Tourism_as_a_Tool_for_Poverty_Alleviation_A_Critical_Analysis_of_'Pro-Poor_Tourism'_and_Implications_for_Sustainability (03.03.2021.)

U tablici 4. identificirani su ključni izazovi i navedene su strategije za rješavanje istih. Vidljivo je da je potreban veliki napor za rješavanje problema u korist siromašnih, a u ovom slučaju je riječ o *pro – poor* turizmu. Otvaranje malih i srednjih poduzeća doprinosi kreiranju novih radnih mjesta, a čiji broj bi trebao rasti paralelno s rastom prihoda iz turizma.

Tablica 4. Izazovi i strategije za razvoj *pro – poor* turizma

IZAZOVI	STRATEGIJE
Ulazne barijere za većinu malih i srednjih poduzeća.	Krediti, edukacija, privatna partnerstva
Potencijal za povezivanje s ostalim sektorima rijetko se realizira.	Poboljšanje kvalitete, promjena stavova poduzeća, konkurentnost, povezivanje, smanjenje troškova
Ograničen broj radnih mjesta za siromašno stanovništvo.	Edukacija siromašnih, implementacija standarda rada, smanjenje rada djece
Turizam može dovesti do gubitka pristupa prirodnim resursima ili ga ograničiti.	Reforme i planovi, decentralizacija
Preopterećen sustav vodoopskrbe, gubitak privatnosti i kulturnog identiteta, eksploatacija lokalnog stanovništva na različite načine.	Fokus na zadovoljenje lokalnih potreba, kodeks ponašanja i etika, podizanje svijesti
Interesi siromašnih se ne uzimaju dovoljno u obzir.	Institucionalan napredak, koordinacija između sektora, stimuliranje siromašnih
Turizam kao sredstvo za priljev deviza, a ne rješenja siromaštva.	Poticanje od strane države u korist siromašnih, implementacija ciljanih i kvalitetnih strategija
Nisu jasni razlozi zbog kojih organizacije promoviraju turizam u korist siromašnih.	Poslovna partnerstva trebala bi sustavno i ciljano raditi na boljitku siromašnih, te promovirati takav pristup
Turizam u korist siromašnih nije u međunarodnoj agendi.	Dobrovoljni kodeksi, obrazovanje potrošača, smjernice razvoja, međunarodna agenda

Izvor: izrada autorice prema: Ashley, C., Roe, D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1: Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor-A Review of Experience*, Centre for Responsible Tourism, International Institute for Environment and Development, Overseas Development Institute, 2001., dostupno na:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d6eed915d3cfd001a18/R7557-ppt_report.pdf

(26.02.2021.)

U nastavku se obrađuju čimbenici koji utječu na veću participaciju siromašnog lokalnog stanovništva u turističkim aktivnostima. Osim navedenog sugeriraju se smjernice za veću participaciju istog u okviru turizma koji bi trebao reducirati siromaštvo.

5.2. Mogućnosti povećanja participacije siromašnog lokalnog stanovništva

Postoje brojni čimbenici koji utječu na stupanj participacije lokalnog stanovništva u turizmu, a prethodno navedeno se smatra izrazito važnim prilikom analiziranja ove problematike. U nastavku slijede osnovni čimbenici koji utječu na stupanj ekonomske participacije siromašnih u turističkim aktivnostima:⁷¹

- ljudski faktor, odnosno radna snaga siromašnog lokalnog stanovništva, znanje i kompetencije lokalnog stanovništva potrebne za poimanje turista i njihovih očekivanja, način komunikacije s turistima i sl.;
- financijska sredstva koja omogućuju proširenje ili ulaz u sektor poslovanja u turizmu i s njim povezanim aktivnostima;
- socijalna dimenzija i kompetentnost lokalne zajednice povećavaju šanse za uspješnu participaciju siromašnih;
- socijalni kapital i sposobnost organizacije siromašne lokalne zajednice znatno povećava šanse za uspješniju participaciju siromašnog stanovništva;
- spol iz razloga što uslužni sektor najčešće podrazumijeva nisko - obrazovane radnike u svojim redovima, stoga je veća mogućnost zapošljavanja žena;
- mogućnost za formiranje turizma kao dodanog angažmana s primarnim radnim djelatnostima;
- lokacija koja može/mora ponuditi kvalitetan turistički proizvod uz popratnu infrastrukturu, kao i s drugim turističkim uslugama;

⁷¹ Ashley, C., *Methodology for Pro-Poor Tourism Case Studies*, PPT Working Paper No. 10., Overseas Development Institute, 2002., str. 14., dostupno na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.868.7196&rep=rep1&type=pdf> (02.03.2021.)

- vlasnička prava lokalnog stanovništva na zemlju pružaju veće šanse za uključivanje u *pro – poor* turizam;
- planiranje razvoja u budućnosti proizašlo iz lokalne zajednice, kao i direktno pregovaranje lokalne zajednice s turističkim organizacijama;
- pristup tržištu turizma, koje je često nedostupno lokalnom stanovništvu, stoga oni proizvode i usluge mogu prodati na periferiji turističkih događanja;
- povezanost formalnog sektora s lokalnim dobavljačima koji formalnom sektoru mogu osigurati radnu snagu i pojedine proizvode,
- segment tržišta i tip turista utječu na participaciju lokalnog stanovništva.

Sektor smještajnih usluga vodeći je u domeni *pro – poor* turizma. Ovaj sektor se uobičajeno može podijeliti na ukupno dvije cjeline u odnosu na aktivnosti. Riječ je o ključnim i o sporednim aktivnostima. Ključne aktivnosti jesu one koje najčešće stvaraju formalno zapošljavanje kroz komplementarne i osnovne turističke aktivnosti. Sporedne aktivnosti su one manje važne, ali se ipak ne smatraju nevažnima. One podrazumijevaju aktivnosti poput pranja rublja, zabave i sl. Unutar turizma i s njim povezanih djelatnosti, neformalni sektor uobičajeno pruža najveće mogućnosti za angažiranje najsiromašnijih skupina ljudi, kao i žena. Na takav način siromašni mogu na najlakši mogući način ostvariti neto koristi. Ukoliko osnažuje neformalni sektor, tada se povećava i mogućnost angažmana na više privremenih, odnosno na više povremenih poslova. Sve navedeno vodi na put diversifikacije izvora prihoda, što uvelike smanjuje rizik od siromaštva stanovnika u ruralnim ili u nekim drugim područjima. To je važno kako *bi pro – poor* strategije i sve ono u vezi s *pro – poor* turizmom išlo u pravom smjeru razvoja. Ulaganja u razvoj ruralnih područja najefikasnija su kroz poticanje razvoja poljoprivrede i turizma. Stanovništvo na seoskom području može se zadržati ako mu se omoguće uvjeti za rad i zarada na obiteljskom biznisu. Kroz razvoj ruralnog područja stvaraju se uvjeti za uravnotežen regionalni razvoj. Naravno, ovo je proces čiji se pozitivni efekti ne mogu odmah očekivati, ali aktivnosti moraju biti usmjerene ka stvaranju uvjeta za oživljavanje

ruralnih područja.⁷²U nastavku slijedi pojašnjenje zbog kojeg pojedini autori smatraju kako agroturizam ima primarne prednosti u okviru *pro – poor* turizma.

Agroturizam ima primarne prednosti u *pro - poor* turizmu u odnosu na druge aktivnosti, na sljedeće načine:⁷³

- agroturizam povećava mogućnost sudjelovanja neformalnog sektora;
- turisti sami dolaze do autohtonog proizvoda i seoskih domaćinstava, zato siromašno stanovništvo nema transportne troškove;
- agroturizam se temelji na prirodnim resursima i na kulturi;
- agroturizam se zasniva na resursima koje turisti već imaju, a neovisno o financijskim sredstvima;
- agroturizam može biti više radno intenzivan od proizvodnje.

Navedene mogućnosti agroturizma moraju se locirati unutar konteksta nekoliko čimbenika, od kojih su neki zahtjevnost turizma i njegova konkurentnost, socijalni utjecaji svojstveni činjenici da kupac dolazi do proizvoda, te dr. Izazov je povećati brojne pozitivne učinke smanjenja troškova u korist siromašnih. Jedan od prioriteta održivog turizma je „ozelenjavanje“ u turističkoj industriji, s naglaskom na zaštiti okoliša, pa se s time pojavio i ekoturizam, koji je orijentiran na prirodu, te na smanjenje negativnih socijalnih i ekoloških učinaka. Međutim, sve se češće postavlja pitanje održivosti turizma, posebno u siromašnim područjima svijeta, koja su bogata prirodnim resursima, ali nemaju razvijenu turističku infrastrukturu. Za primjer se mogu navesti planinska područja koja obilježavaju nepristupačni tereni, nerazvijena ili nedovoljno razvijena industrija, nedostatak infrastrukture i sl. Na Slici 9. prikazana je izgrađena turistička infrastruktura u planinama. Prekrasna priroda, pogled, svjež zrak, mir, tišina. Sve što je potrebno za odmak od svakodnevice, za reguliranje stresa, umora,

⁷² Petrović, G., Grujović, M., *Povezanost i ekonomski značaj ruralnog turizma i poljoprivrede*, Ekonomski signali: poslovni magazin, 2015, vol. 10, br. 1, (str. 56-63), str. 56., dostupno na: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-44571501056P> (02.03.2021.)

⁷³ Roe, D., Urquhart, P., *Pro-Poor Tourism: Harnessing the World's Largest Industry for the World's Poor*, World Summit on Sustainable Development, IIED, 2001., str. 4., dostupno na: <https://pubs.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/11007IIED.pdf> (02.03.2021.)

relaksiranje duha i tijela, ali je nedostajalo prometne infrastrukture, smještajne infrastrukture, potražnje te dr.

Ulaganjem u turističku infrastrukturu, te u promociju planinskih područja razvijen je turizam, koji je utjecao na porast životnog standarda lokalnog stanovništva. Unatoč mnogobrojnim problemima, u praksi je ipak moguće riješiti probleme nedostupnosti, i nerazvijenosti turizma, te na takav način pridonijeti lokalnom stanovništvu u smanjenju siromaštva. Destinacijski nedostaci ponekad se mogu iskoristiti kao prednost, pri čemu se, primjerice topografske različitosti, klima, bioraznolikost i kultura lokalnog stanovništva formiraju kao faktori privlačenja turista u destinaciju.

Slika 9.: Turistička infrastruktura u planinama

Izvor: Pxhere.com, *Mountain Infrastructure*, 2021., dostupno na:
<https://pxhere.com/en/photo/127723>(01.03.2021.)

Tada razvoj turizma generira direktno i indirektno zapošljavanje lokalnog stanovništva, kroz razvoj seoskog, eko i agro turizma. Pruža se podrška lokalnom stanovništvu u smislu angažmana lokalnih resursa i lokalne radne

snage.⁷⁴Valorizacijom turističkih resursa otvara se put razvoju turizma. Procjenama stručnjaka utvrđuju se mogućnosti određenog područja za razvoj različitih vrsta turizma. U nastavku će se na temelju empirijske podloge i brojnih praktičnih primjera, sugerirati smjernice za daljnji razvoj *pro – poor* turizma, što predstavlja i najvažniji dio ovog diplomskog rada.

5.3. Sugestije za daljnji razvoj *pro – poor* turizma

Prostor za poboljšanje implementacija strategija *pro – poor* turizma je i dalje relativno velik. Istraživanja brojnih autora, kako je prikazano u empirijskoj analizi rada, ukazuju na to da još uvijek ne postoji dovoljno dokaza da aktivnosti proizašle iz *pro – poor* turizma ispunjavaju svoju primarnu svrhu, a riječ je ponajprije o primarnom cilju koji se odnosi na reduciranje siromaštva, a potom i na poboljšanje životnih izgleda brojnog siromašnog stanovništva na onoj lokaciji gdje se turizam odvija. Iz navedenog razloga, ključno je kvalitetnije razvijati strategije *pro – poor* turizma. Veliki broj uspostavljenih projekata ne ispunjava navedene ciljeve, a kao što je prethodno u radu prikazano, čak i pozitivni primjeri nisu u potpunosti pozitivni i imaju prostora za napredak.

Razlozi za potpuno ili djelomično neuspješan *pro – poor* turizam su mnogobrojni. Jedan od najčešćih razloga proizlazi iz nedostatka fokusiranosti na tržište i iz nedovoljne uključenosti privatnog sektora ili uključenosti privatnog sektora koja nije u skladu s razvojem *pro – poor* turizma, već se bazira na privatnim interesima, profitu i pohlepi. Na takav način siromašno stanovništvo nema gotovo nikakve ili veoma male koristi od razvoja *pro – poor* turizma u destinaciji. Potrebno je sustavno usmjeravanje na analizu problema koji se odnosi na to da *pro – poor* turizam ne pokušava promijeniti opći princip alokacije siromaštva u suvremenim ekonomskim okvirima, odnosno u vrlo izazovnom razdoblju globalizacije i dominantne neoliberalne ekonomije. Još uvijek nije u potpunosti jasno koji su primarni, a koji su sekundarni interesi zastupljeni. Može se steći dojam kako je potrebno jasno definirati da *pro – poor* turizam ima namjeru pomoći siromašnom stanovništvu, a ne dodatnom jačanju velikih

⁷⁴ Ibidem, str. 8.

korporacija i sl.⁷⁵Može se zaključiti kako *pro – poor* turizam naginje ka poslovnim interesima turizma, ali istovremeno postavlja relativno visoka očekivanja od turizma u borbi protiv velikog globalnog problema kao što je to siromaštvo ili u najgorem slučaju ekstremno siromaštvo. Potrebno je iz prethodno navedenog razloga analizirati i detaljno promotriti strukturalna ograničenja. Prethodno je pojašnjeno kako razvoj turizma može imati negativne efekte na domicilno stanovništvo, što bi trebalo u što većoj mjeri izbjeći.

U ruralnim sredinama, koje nisu dovoljno ekonomski razvijene može doći do iseljavanja stanovništva iz njihovih domova, što nikako ne podržava etičku komponentu turizma koja je teoretski jasno definirana. Na ruku lokalnom stanovništvu ponekad ne ide i veća konkurentnost glede prirodnih resursa, kao što su voda, šume i sl. Trebalo bi se izbjeći to da lokalno stanovništvo bude u podređenom položaju kada dođe do razvoja turizma.⁷⁶Turizam nerijetko iskorištava lokalnu zajednicu, kulturno i socijalno, što je detektirano kroz empirijsku podlogu, ali i kroz praktične primjere koji su navedeni u radu. S druge strane ne osigurava ekonomsku dobrobit, što također treba ispraviti u narednom periodu razvoja i predstavlja jednu od najvažnijih sugestija za daljnji razvoj *pro – poor* turizma. Ponekad se događa da naplaćivanje proizvoda i usluga nije u skladu s dotadašnjim uvjerenjima lokalne zajednice, a zato se proizvodi i usluge turistima pružaju besplatno. Važno je napomenuti potrebu za smanjenjem komercijalizacije, komodifikacije, banaliziranja, kao i pretvaranje običaja i stoljetne tradicije u robu na način da uništi autentičnost same destinacije. Smatra se da sama zajednica treba odlučiti o autentičnosti prezentaciji koja ponekad turistu nije presudna.

Uz navedeno, turiste treba educirati o etičkom i prihvatljivom ponašanju u destinaciji jer je primjetan veliki broj kriminalnih radnji, širenje zapadnjačke kulture i sl., što često posljedično dovodi do razvoja neželjenih oblika turizma, kao što su turizam baziran na prostituciji ili slučajevi takozvanog *Dark* turizma, koji već predstavlja vrlo ekstremnu situaciju u negativnom smjeru razvoja turizma.⁷⁷Troškovi za lokalno stanovništvo ne bi se trebali povećavati ako se razvija *pro – poor* turizam, što nažalost

⁷⁵ Scheyvens, R., *Tourism and Poverty*, Routledge, New York, 2011., str. 31.

⁷⁶ Spenceley, A., Meyer, D., *Tourism and Poverty Reduction: Theory and Practice in Less Economically Developed Countries*, op.cit., str. 310.

⁷⁷ Suintikul, W., Bauer, T., Song, H., op.cit., str. 19.

često nije slučaj. Ne bi se stoga trebao stavljati pritisak na objekte i usluge jer to iziskuje povećane investicije, veće troškove za domicilno stanovništvo i sl.

U budućnosti bi se lokalna kultura trebala više valorizirati i promovirati, a ne podcjenjivati. Navedeno proizlazi iz toga da takav pogled na lokalnu kulturu ima negativan utjecaj na lokalnu tradiciju i način života. Ako su isti narušeni, može se stvoriti antagonizam prema turistima, što nikako nije poželjno za profiliranje nekog lokaliteta kao poželjne turističke destinacije i ne doprinosi razvoju *pro – poor* turizma.

Siromašno stanovništvo koje je uglavnom naviknuto na oskudicu, osjetljivo je na negativne efekte, kao što su gubitak očuvanih prirodnih resursa, porast cijena zbog turizma, inflacije, porast kriminaliteta, zagađenja okoliša i sl. Životna sredina lokalnog stanovništva trebala bi ostati očuvana, a životni uvjeti humani, što vodi ka ispravnom smjeru razvoja *pro – poor* turizma.⁷⁸Primjećuje se kako gubitak prirodnih resursa najviše pogađa upravo najsiromašnije, a naročito onda kada je riječ o priobalnim područjima. Inflacija pogoršava siromaštvo i može dovesti do ekstremnog siromaštva.

Brojna istraživanja koja su do sada provedena ukazuju na to da lokalni turizam najviše doprinosi onima koji su već bogati. Pritom se misli na bogate članove zajednice i na turoperatore. Navedeno dovodi do povećanog sukoba između bogatih i siromašnih članova zajednice, naročito je to tako zbog različito postavljenih interesa. Sugerira se zbog toga pravednija raspodjela prihoda na temelju turizma.⁷⁹Koncept razvoja *pro – poor* turizma nerijetko izbjegava suočavanje s činjenicom kako neravnomjerna raspodjela prihoda može podrazumijevati gubitak kvalitete za veliku većinu siromašnog lokalnog stanovništva. Društveni kontingent koji ostvaruje najveće profite i dalje pokušava dodatno povećati svoje prihode. Uz navedenu ekonomsku moć, veže se i politička moć bogatih, stoga lokalno stanovništvo često ostane zakinuto i marginalizirano.⁸⁰Kod kreiranja strategija razvoja, smatra se vrlo važnim da se isto čini

⁷⁸ Ibidem, loc.cit.

⁷⁹ Weiermair, K., *Theoretical foundations or considerations regarding the growth of tourism enterprises*, Tourism Review, 2001., Vol. 56 No. 3/4, (17-25.), str. 18., dostupno na: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb058363/full/html> (02.03.2021.)

⁸⁰ Gascón, J., *Pro-Poor Tourism as a Strategy to Fight Rural Poverty: a Critique*, October 2015, Journal of Agrarian Change 15(4), (499–518), str. 499., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/265417287_Pro-Poor_Tourism_as_a_Strategy_to_Fight_Rural_Poverty_A_Critique (02.03.2021.)

putem konkretnih aktivnosti. Nameće se kao neophodno što realnije moguće predvidjeti i procijeniti sve pozitivne i negativne efekte razvoja turizma. Na takav je način jedino moguće doći do optimalne alokacije i situacije u kojoj će cijela lokalna zajednica podjednako dijeliti troškove i koristi proizašle iz turizma.

Sve navedeno upućuje na aktivnu ulogu lokalne zajednice. Bilo u donošenju odluka, aktivnom zapošljavanju, suradnji i sl. Primaran cilj je smanjiti siromaštvo lokalne zajednice i jedino tada strategije *pro – poor* turizma imaju smisla. Sugerira se stoga politika poštenja i transparentnosti, a koja bi trebala uvelike doprinijeti povjerenju lokalnog stanovništva, kao i smanjenju antagonizma prema vlastima, prema razvoju turizma i u konačnici prema samim turistima.

Stanovništvu se moraju jasno i nedvosmisleno prezentirati sve važne činjenice, a mora im se pružiti i kvalitetna pomoć te podrška prilikom donošenja odluka koje se tiču budućeg razvoja njihove lokalne zajednice. Lokalno stanovništvo trebalo bi biti svjesnije cilja razvoja turizma na određenom lokalitetu. Tu ima prednost edukacija lokalnog stanovništva. Ukoliko su *pro – poor* strategije valjane i pouzdane, tada ih ima smisla implementirati. U takvoj situaciji potrebno je educirati lokalno stanovništvo o brojnim turističkim temama, kako tada ne bi bilo nepoznanica kada se pokrenu projekti.⁸¹ Jedino realna projekcija prihoda i troškova, odnosno svih šteta i koristi čini pravi put prilikom kreiranja i implementacije efikasnih strategija *pro – poor* turizma. Zbog tog je razloga važna i percepcija lokalnog stanovništva. Lokalno stanovništvo uglavnom je nedovoljno svjesno svih prednosti koje donosi turizam i potrebno ga je upozoriti na nusprodukte razvoja turizma, kao i na sve moguće troškove, odnosno štete. Sve aktivnosti u turizmu ovise o lokalnom kontekstu, kao i od inicijative lokalne zajednice. Turizam uobičajeno predstavlja resurs koji je od izrazito velike važnosti za daljnji napredak ekonomskih zajednica. Procesi razvoja trebali bi započeti s proaktivnim i lokalnim ekonomskim inicijativama, zato što, sve intervencije ovise ponajviše od lokalnog konteksta. Stanovništvo predstavlja najvažniji resurs razvoja turizma i zato se sugerira konstantan razvoj istog u svakom smislu. Dosadašnja istraživanja upućuju na to da najveći stupanj uspjeha pokazuju projekti i strategije *pro-poor* turizma koje su fokusirane na samo jednu geografsku cjelinu ili komponentu. Uspjeh lokalnog razvoja ne bazira se samo na intervenciji države, već i na samoj

⁸¹ Ibidem, str. 501.

lokalnoj zajednici. Lokalne zajednice u kojima siromašni pojedinci imaju aktivan pristup društvenom kapitalu, uobičajeno imaju veći potencijal za sudjelovanje siromašnih u tokovima tržišta. Tako ostvaruju svoju neto korist. Iz tog razloga se sugerira da isto postane ustaljena praksa, a ne tek izolirani slučajevi.

Dosadašnja iskustva s *pro – poor* turizmom upućuju na to da bi se trebala slijediti procedura organiziranja procesa strateškog planiranja, procjene stanja ekonomije lokalne zajednice, formulacije strategije lokalnog razvoja ekonomije, implementacije strategije, te evaluacija. Ako se želi postići maksimalan učinak bilo koje razvojne strategije koja je usmjerena na siromašne, važan je zadatak lokalne zajednice da identificira faktore koji negativno utječu na sam razvoj turizma. Prilikom identifikacije navedenih faktora treba biti oprezan iz razloga što bi se ti faktori trebali sagledavati iz perspektive znanosti i prakse.

Mišljenje lokalnog stanovništva često se može razlikovati od mišljenja institucija, stoga je potrebno s puno opreza pristupati ovoj problematici. Turizam se može razvijati samo kada lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema istom i kada shvaća svoju ulogu u njegovoj implementaciji. Siromašno lokalno stanovništvo nije usmjereno samo na profit, a novac najčešće ne promatraju kao primarno sredstvo za kvalitetan život. Zato je potrebno cijeniti njihovu kulturu i tradiciju.

Forsiranje razvoja turizma koje se snažno suprotstavlja percepciji, odnosno zahtjevima lokalnog stanovništva je proces koji dovodi do konflikta i antagonizma. Iz tog bi razloga razvoj turizma trebalo provesti kroz više razvojnih faza, kako turizam ne bi prenapro ušao u destinaciju i značajno poremetio dotadašnji način života lokalnog stanovništva. Bogatstva prirode, tradicija, kultura i običaji često su jedini resursi koje posjeduju lokalne turističke zajednice. Isto se ne smatra dovoljnim za izgradnju turističke ponude.

Uspješan lokalni razvoj prije svega podrazumijeva prirodne resurse, stanovništvo, resurse usmjerene na održivi razvoj ekonomije i infrastrukturu. Turistički objekti infrastrukture i supra - strukture trebali bi biti ravnomjernije raspoređeni, a neadekvatan pristup istima onemogućuje daljnji razvoj. Iz navedenog razloga trebalo bi se

kvalitetnije umrežiti.⁸² Uzevši sve prethodno u obzir, sumarno se zaključuje kako je za uspješan razvoj strategija *pro – poor* turizma najvažnije lokalno stanovništvo u destinaciji. Razvoj iskrenog i partnerskog odnosa s lokalnim stanovništvom može značajno unaprijediti *pro – poor* turizam.

Očigledni su primjeri u kojima se pokazalo kako se onda kada postoji kvalitetna inicijativa i suradnja zainteresiranih strana može ostvariti kvalitetan *pro – poor* turizam, čak i u područjima koja klimatološki i s konfiguracijom tla ne pogoduju razvoju turizma destinacije. Etička komponenta investitora trebala bi biti izraženija, osobito iz razloga što je ovdje riječ o siromašnom stanovništvu. Iz tog razloga bi humanost trebala biti sastavan dio *pro – poor* turizma, kao logičan i nepisani parametar u strategijama koje se donose. Pohlepa može poljuljati same temelje *pro – poor* turizma i stvoriti trajni antagonizam lokalne zajednice prema razvoju turizma, stoga istu treba reducirati, kako bi se turizam razvijao u ispravnom smjeru. Siromašno stanovništvo trebalo bi poboljšati svoj životni položaj, a ne biti dodatno marginalizirano i eksploatirano od strane bogatijih i moćnijih.

⁸² Chok, S., Macbeth, J., Warren, C., *Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability*, op.cit., str. 145.

6. ZAKLJUČAK

Problem siromaštva i ekstremnog siromaštva u lokalnim sredinama predstavlja veliki problem u brojnim zemljama svijeta. Ovaj diplomski rad analizirao je *pro – poor* turizam koji bi trebao biti u funkciji smanjenja siromaštva na lokalnoj razini. Navedeno se učinilo kroz empirijsku podlogu i kroz brojne praktične primjere. Zaključuje se kako se svijet trenutno nalazi u izazovnoj situaciji zbog još uvijek aktualne globalne pandemije uzrokovane virusom COVID-19. Brojke u pogledu ekstremno siromašnog stanovništva trenutno nisu optimistične, ali brojne analize ukazuju na to kako će se ekstremno siromaštvo postepeno reducirati po završetku pandemije. Kvalitetne strategije *pro – poor* turizma u tome mogu imati značajnu ulogu ukoliko su kvalitetno postavljene i ciljano usmjerene na rješenje ovog globalnog problema.

Razvoj turizma se u velikoj mjeri može bazirati na lokalnim resursima, a poduzetništvo u domeni turizma može/trebalo bi inicirati značajan porast u kvaliteti života i životnog standarda lokalnog stanovništva. U budućnosti je potrebno uložiti dodatne napore kako bi raspodjela materijalnih i nematerijalnih koristi proizašlih iz razvoja turizma bila pravednije alocirana među lokalnim stanovništvom, što svakako upućuje na etičku komponentu turizma. Razvoj *pro – poor* turizma mora se fokusirati na tri različita segmenta. Prvi segment odnosi se na sva važna načela za razvoj mikro, malih i obiteljskih gospodarstva. Drugi segment odnosi se na važna pravila i načela razvoja turističkog poslovanja kroz ponudu lokalnog turizma. Ovaj segment je specifičan zbog toga što podrazumijeva diversifikaciju proizvoda i aktivnosti koje su uobičajene i tradicionalne u lokalnim sredinama. Najčešće je riječ o diversifikaciji poljoprivrednih prema nepoljoprivrednim aktivnostima, zbog smanjenja rizika kroz osiguranje dodatnih prihoda, kao i drugih nematerijalnih koristi za lokalno stanovništvo.

Treći segment odnosi se na uključivanje *pro – poor* načela razvoja, čiji bi fokus trebao biti na interesima najsiromašnijih osoba u lokalnim zajednicama. Ravnopravna, kao i pravedna raspodjela troškovi i dobiti uslijed razvoja turizma treba biti u prvom planu prilikom implementacije strategija *pro – poor* turizma. Može se potvrditi polazna hipoteza definirana u uvodu ovoga rada, odnosno *pro – poor* turizam ima značajan prostor za napredak u budućnosti. Trebalo bi kvalitetnije koristiti lokalne resurse,

unaprijediti lokalne kapacitete i povećati razinu participacije lokalnog stanovništva u procesima planiranja, odlučivanja i u konačnici realizacije razvojnih aktivnosti.

Na navedeni način *pro – poor* turizam ispunjava svoju primarnu svrhu i može se smatrati održivim. Potrebno je uzeti u obzir specifičnost različitih lokalnih zajednica, stoga se prilikom razvoja modela poduzetništva u okviru *pro – poor* turizma za određeni prostor treba polaziti od identifikacije faktora koji zahtijevaju usklađivanje u odnosu na okruženje. Potrebno je educirati turiste o moralnom i etičkom ponašanju u destinaciji, kako bi se izbjegli svi nepoželjni oblici turizma, a potrebno je također educirati i lokalno stanovništvo koje je često nedovoljno kvalificirano, kako se ne bi stvarao antagonizam prema turistima. Najvažnije od svega je to da bi se kroz *pro – poor* turizam siromaštvo trebalo reducirati, a ne dodatno pogoršati zbog prethodno iznesenih razloga.

Sustavan rad na smanjenju globalnog siromaštva, nameće se kao jedan od primarnih ciljeva u suvremenom socio - ekonomskom okruženju. Reduciranje siromaštva predstavlja primarnu aktivnost koju trebaju provoditi kako razvijene zemlje, tako i zemlje u tranziciji. Turizam ima veliki utjecaj na ekonomiju globalne i lokalne razine. Iz navedenog razloga implementacija ciljeva smanjenja siromaštva kroz različite strategije *pro - poor* turizma čini obveznu aktivnost prilikom sastavljanja agende razvoja turizma. Strategije imaju cilj povećati ekonomske i socio - kulturne koristi za lokalno stanovništvo. Kritike *pro – poor* turizma ne smiju se zanemariti jer je identifikacija problema ključna za razvoj i unaprjeđenje lokalnih strategija.

Nakon provedene analize u ovome radu, zaključuje se kako bi se trebao izgraditi model razvoja *pro – poor* turizma koji bi vodio računa ne samo o kratkoročnim ciljevima, već i o onim dugoročnim, zato što je to jedini održivi put ka pozitivnoj promjeni koju svaka zajednica zaslužuje, a to je redukcija ekstremnog siromaštva.

LITERATURA

Knjige:

1. Hartmann, N., *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003
2. Pandey, D. P., *Rural Project Management*, New Age International, New Delhi, 2008.
3. Scheyvens, R., *Tourism and Poverty*, Routledge, New York, 2011.
4. Keča, K., Vukonić, B., *Turizam i razvoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

E – knjige:

1. Mitchell, J., Ashley, C., *Tourism and poverty reduction: Pathways to prosperity, Chapter 1.*, ODI, 2010., dostupno na: <https://odi.org/en/publications/tourism-and-poverty-reduction-pathways-to-prosperity/> (15.04.2021.)
2. Stojanović, V., *Turizam i održivi razvoj*, Univerzitet u Novom Sadu | Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad, 2011., dostupno na: <http://www.dgt.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/11/Turizam-i-odrzivi-razvoj-udzbenik.pdf> (1.03.2021.)

Članci:

1. Ashley, C., Roe, D., Goodwin, H., *Pro-Poor Tourism Report No. 1: Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor-A Review of Experience*, Centre for Responsible Tourism, International Institute for Environment and Development, Overseas Development Institute, 2001., dostupno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08d6eed915d3cfd001a18/R7557-ppt_report.pdf (26.02.2021.)

2. Ashley, C., *Methodology for Pro-Poor Tourism Case Studies*, PPT Working Paper No. 10., Overseas Development Institute, 2002., dostupno na:
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.868.7196&rep=rep1&type=pdf> (02.03.2021.)
3. Chok, S., Macbeth, J., Warren, C., *Tourism as a Tool for Poverty Alleviation: A Critical Analysis of 'Pro-Poor Tourism' and Implications for Sustainability*, June 2007, *Current Issues in Tourism* 10(2):144-165, dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/249024153_Tourism_as_a_Tool_for_Poverty_Alleviation_A_Critical_Analysis_of_'Pro-Poor_Tourism'_and_Implications_for_Sustainability (03.03.2021.)
4. Chandralal, L., *Impacts of Tourism and Community Attitude towards Tourism: A Case Study in Sri Lanka*, *South Asian Journal of Tourism and Heritage* (2010), Vol. 3, No. 2, 2010., (str. 41. – 49.), dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/281245303_Impacts_of_tourism_and_community_attitude_towards_tourism_A_case_study_in_Sri_Lanka (25.02.2021.)
5. Čekrlija, S., *Turizam kao faktor održivog razvoja – opći pristup odnosu ulaganju i siromaštvu*, *Naučno-stručni časopis „Svarog“* br. 5., oktobar 2012. (str. 249.-257.), dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/340600814_TURIZAM_KAO_FAKTOR_ODRZIVOG_RAZVOJA_-_OPSTI_PRISTUP_ODNOSU_ULAGANJA_I_SIROMASTVA (1.03.2021.)
6. Dedeić, D., *Uloga turizma u smanjenju siromaštva u ruralnim područjima Republike Srbije*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, 2015., *TIMS Acta* 9, (str. 25.-36.), dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2015/1452-94671501025D.pdf> (02.03.2021.)
7. Duclos, J., Verider - Chouchane, A., *Analyzing Pro-Poor Growth in Southern Africa: Lessons from Mauritius and South Africa*, June 2011, African Development Bank Group, Working Paper Series, No. 115 - November 2010, dostupno na:
https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/WORKING_PAPER%20115%20.pdf (02.03.2021.)

8. Dixey, L., Burian, M., Holland, J., *Tourism in Poor Rural Areas*, Open Journal of Ecology, PPT Working Paper No. 12, 2003., dostupno na:
9. https://www.researchgate.net/publication/238088185_Tourism_in_Poor_Rural_Areas_Diversifying_the_product_and_expanding_the_benefits_in_rural_Uganda_and_the_Czech_Republic (26.02.2020.)
10. Gascón, J., *Pro-Poor Tourism as a Strategy to Fight Rural Poverty: a Critique*, October 2015, Journal of Agrarian Change 15(4):499–518, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/265417287_Pro-Poor_Tourism_as_a_Strategy_to_Fight_Rural_Poverty_A_Critique (02.03.2021.)
11. Goodwin, H. J., *Reflections on 10 Years of Pro-Poor Tourism*, March 2009., Journal of Policy Research in Tourism Leisure and Events Leisure and Events(1):90-94, dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233099040_Reflections_on_10_years_of_Pro-Poor_Tourism (02.03.2021.)
12. Jamieson, W., Goodwin, H., Edmunds, C., *Contribution of Tourism to Poverty Alleviation Pro-Poor Tourism and the Challenge of Measuring Impacts*, UN: Transport and Tourism Division, UN ESCAP, 2004., (str. 1.-38.), dostupno na: <http://www.haroldgoodwin.info/resources/povertyalleviation.pdf> (02.03.2021.)
13. Kent, B., *The Top 10 Places to Visit in Ecuador*, Topten Zilla, 2018., dostupno na: <https://toptenzilla.com/the-top-10-places-to-visit-in-ecuador/> (14.04.2021.)
14. Lewis, A., Brown, T., *Pro-poor tourism: A vehicle for development in Trinidad & Tobago*, Sir Arthur Lewis Institute of Social & Economic Studies (SALISES), 2007., dostupno na: <https://sta.uwi.edu/conferences/salises/documents/Lewis%20%20A.pdf> (27.02.2021.)
15. Pathompituknukoon, P., Khingthong, P., Suriya, K., *Can rising tourism income compensate fading agricultural income? A general equilibrium analysis of income distribution and welfare in a rural village in Northern Thailand*, The Empirical Econometrics and Quantitative Economics Letters, 2012., Vol 1, No. 1, (str. 5. – 16.), dostupno na: https://www.zef.de/fileadmin/user_upload/6c29_EEQEL_V1_N1_March_2012_pp_005_016_Pakpicha_Purich_Komsan.pdf (02.03.2021.)

16. Petrović, G., Grujović, M., *Povezanost i ekonomski značaj ruralnog turizma i poljoprivrede*, Ekonomski signali: poslovni magazin, 2015, vol. 10, br. 1, (str. 56-63), dostupno na:
<http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-44571501056P> (02.03.2021.)
17. Scheyvens, R., *Exploring the Tourism-Poverty Nexus*, Current Issues in Tourism, Vol. 10, Nos. 2&3, 2008., (str. 231.-254)., dostupno na:
https://www.researchgate.net/profile/Regina-Scheyvens-2/publication/303697822_Exploring_the_Poverty-Tourism_Nexus/links/58d4f37aaca2727e5e9c5b15/Exploring-the-Poverty-Tourism-Nexus.pdf (02.03.2021.)
18. Softić, S., Šerić, T., *Etika i moral u turizmu i hotelijerstvu*, Univerzitetska Hronika (Stručni časopis univerziteta u Travniku), Falcon, Sarajevo, Vol. 1 Br. 1, 2008., (str. 97.-107.), dostupno na: <https://casopis.fmpe.edu.ba/images/casopis/1/1-19.pdf> (1.03.2021.)
19. Spenceley, A., Meyer, D., *Tourism and Poverty Reduction: Theory and Practice in Less Economically Developed Countries*, April 2012, Journal of Sustainable Tourism 20(3):297-317., dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/232944861_Tourism_and_Poverty_Reduction_Theory_and_Practice_in_Less_Economically_Developed_Countries (02.03.2021.)
20. Suntikul, W., Bauer, T., Song, H., *Pro-Poor Tourism Development in Viengxay, Laos: Current State and Future Prospects*, 2009., Asia Pacific Journal of Tourism Research 14(2), (1.-33), dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/48259371_Pro-poor_Tourism_Development_in_Viengxay_Laos_Current_State_and_Future_Prospects (02.03.2021.)
21. Škrbić, I., Milošević, S., *Atraktivnost kompleksne turističke ponude fruškogorskih manastira i sela iz ugla potencijalnih turista*, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, 2012., TIMS Acta 6, (str. 73-80.), dostupno na:
<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2012/1452-94671202073S.pdf> (26.02.2021.)

22. Škrbić, I., Tomka, D., Milošević, S., *Princip pro – poor turizma – analiza pozitivnih i negativnih aspekata*, 2014., Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, TIMS acta 8, (str. 177.-185.), dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-9467/2014/1452-94671402177S.pdf> (26.02.2021.)
23. Truong, D., Hall, C. M., Garry, T., *Tourism and poverty alleviation: perceptions and experiences of poor people in Sapa, Vietnam*, Journal of Sustainable Tourism, 2014., Vol. 22, No. 7, (str. 1071.-1089.), dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/268632232_Tourism_and_Poverty_Alleviation_Perceptions_and_Experiences_of_Poor_People_In_Sapa_Vietnam (2.03.2021.)
24. Tripholidays, *11 vrhunskih turističkih atrakcija u Nepal*, 2021., dostupno na: <https://hr.tripholidays.com/1130-nepal-nep-hr> (14.04.2021.)
25. Weiermair, K., *Theoretical foundations or considerations regarding the growth of tourism enterprises*, Tourism Review, 2001., Vol. 56 No. 3/4, (17-25.), dostupno na: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb058363/full/html> (02.03.2021.)
26. World Bank, *COVID-19 gurnut će dodatnih 150 milijuna ljudi u ekstremno siromaštvo do 2021.*, Priopćenje broj 2021/024/DEC-GPV, Washington, 2020., dostupno na: <https://www.worldbank.org/hr/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021> (01.03.2021.)
27. World Bank Group, *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*, Washington, 2021., dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024.pdf> (1.03.2021.)

Internetski izvori:

1. EcoTour, *More Ecotourism Definitions*, 2007., dostupno na: http://www.ecotourdirectory.com/ecotourism/ecotourism_definitions.html (26.02.2021.)

2. Eurotour, Discover South Africa, 2021., dostupno na:
http://eurotourgh.com/pages/tour_southafrica (03.03.2021.)
3. Kiddle, *Trinidad and Tobago facts for kids*, 2021., dostupno na:
https://kids.kiddle.co/Trinidad_and_Tobago (01.03.2021.)
4. Pxhere.com, *Mountain Infrastructure*, 2021., dostupno na:
<https://pxhere.com/en/photo/127723> (01.03.2021.)
5. Regency Lighting, *Home; About Us, Social Responsibility Bg Africa Village*, 2021., dostupno na: <https://www.regencylighting.com/about-regency-lighting/social-responsibility/bg-africa-village/> (24.02.2021.)
6. Tripadvisor.rs, *Istražite lokaciju Bangladesh*, 2021., dostupno na:
<https://www.tripadvisor.rs/Tourism-g293935-Bangladesh-Vacations.html>
(01.03.2021.)
7. Tripadvisor.rs, *Mae Kampong Village*, 2021., dostupno na:
https://www.tripadvisor.rs/Attraction_Review-g1450344-d4997640-Reviews-Mae_Kampong_Village-Mae_On.html (25.02.2021.)
8. Tripadvisor, *Vieng Xai Cave City*, 2021., dostupno na:
https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g3650252-d1734175-Reviews-Vieng_Xai_Cave_City-Houaphanh_Province.html (01.03.2021.)

POPIS TABLICA

Tablica 1. Vrste strategija <i>pro – poor</i> turizma.....	7
Tablica 2. Pozitivni utjecaji <i>pro – poor</i> turizma.....	28
Tablica 3. Negativni utjecaji <i>pro – poor</i> turizma.....	30
Tablica 4. Problemi i strategije za razvoj <i>pro – poor</i> turizma.....	49

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1.: Globalna linija siromaštva od 2015. - 2021. godine (po liniji siromaštva od 1,90 USD dnevno).....18

POPIS SLIKA

Slika 1.: Trinidad (Mayaro Beach); Tobago (Parlatuvier Bay).....	33
Slika 2.: Bangladeš.....	35
Slika 3.: Nepal.....	36
Slika 4.: Južnoafrička Republika.....	37
Slika 5.: Ekvador.....	39
Slika 6.: Selo Mae Kampong na Tajlandu.....	41
Slika 7.: Laos.....	43
Slika 8.: Selo Bergville u Južnoj Africi.....	44
Slika 9.: Turistička infrastruktura u planinama.....	53

SAŽETAK

U radu je bilo riječi o *pro – poor* turizmu, koji generira neto korist za siromašno stanovništvo, ali ne samo ekonomsku korist, već aktivno sudjeluje i u stvaranju pozitivnog socio - kulturnog okruženja, kao i u zaštiti životne sredine ljudi. U radu je definiran *pro - poor* turizam kao instrument ubrzanja ekonomskog razvoja, strategije *pro – poor* turizma, te faktori *utjecaja pro - poor* turizma. Nadalje, analizirala se i objašnjavala uloga turizma u smanjenju siromaštva, turizam kao faktor održivog razvoja, novi izazovi u borbi protiv siromaštva, etička komponenta turizma, te novi pogledi na turizam. U radu su prikazani pozitivni i negativni utjecaji *pro – poor* turizma, te primjeri dobre i loše prakse provođenja *pro – poor* turizma. Zadnje poglavlje bavilo se pitanjem da li *pro – poor* turizam reducira siromaštvo, problemima u implementaciji strategija *pro – poor* turizma, mogućnostima povećanja participacije siromašnog lokalnog stanovništva, te sugestijama za daljnji razvoj *pro – poor* turizma.

Ključne riječi: *pro - poor* turizam, smanjenje siromaštva, lokalni razvoj, agroturizam, etika u turizmu, primjeri dobre i loše prakse *pro - poor* turizma, pozitivni i negativni utjecaji *pro – poor* turizma

SUMMARY

The paper discussed pro - poor tourism, which generates a net benefit for the poor, but not only economic benefit, but also actively participates in the creation of a positive socio-cultural environment, as well as in the protection of the human environment. The paper defines pro poor tourism as an instrument for accelerating economic development, pro - poor tourism strategies, and factors influencing pro - poor tourism. Furthermore, the role of tourism in poverty reduction, tourism as a factor of sustainable development, new challenges in the fight against poverty, the ethical component of tourism, and new views on tourism were analyzed and explained. The paper presents the positive and negative influences of pro - poor tourism, as well as examples of good and bad practice of conducting pro - poor tourism. The last chapter dealt with the question of whether pro - poor tourism reduces poverty, problems in the implementation of pro - poor tourism strategies, opportunities to increase the participation of the poor local population, and suggestions for further development of pro - poor tourism.

Keywords: pro - poor tourism, poverty reduction, local development, agrotourism, ethics in tourism, examples of good and bad practice of pro poor tourism, positive and negative impacts of pro - poor tourism

